

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Stina Hamzič

Vpliv gospodarske krize na neplačano delo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Stina Hamzič

Mentorica: red. prof. dr. Aleksandra Kanjuro-Mrčela

Somentorica: izr. prof. dr. Tina Kogovšek

Vpliv gospodarske krize na neplačano delo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

ZAHVALA

*Iskrena hvala mentorici dr. Aleksandri Kanjuo-Mrčela in somentorici dr. Tini Kogovšek
za strokovno pomoč ter usmerjanje pri izdelavi diplomskega dela.*

Posebna hvala staršem, bratu in starim staršem za vso podporo in potrpežljivost.

*Hvala prijateljem in vsem ostalim, ki ste me spodbujali, mi stali ob strani in kakor koli
pripomogli k mojemu uspehu.*

Vpliv gospodarske krize na neplačano delo

V diplomski nalogi obravnavam temo, ki je tako v sociologiji kot tudi širše v družboslovju in humanistiki ne obravnavajo prav pogosto – neplačano delo. Družbene vloge moških in žensk se sicer glede na sodoben način življenja spreminjajo, a bistvo neenakosti na področju neplačanega dela ostaja enako. Skozi raziskovalno nalogo me je vodilo predvsem zanimanje, kakšno je stanje pri nas in ali je kriza, ki se je pojavila v svetu v zadnjih nekaj letih, vplivala na povečanje neplačanega dela v Sloveniji. Znotraj tega še posebej postavljam v ospredje gospodinjsko in skrbstveno delo. V prvem delu sem opredelila neplačano delo in gospodarsko krizo nasploh ter njun razvoj skozi čas, v nadaljevanju pa sem se osredotočila na vpliv gospodarske krize na neplačano delo v Sloveniji. Skozi branje literature sem izvedela, kakšno je stanje pri nas, k bolj jasni sliki realnega stanja v Sloveniji pa je pripomogla tudi izvedena raziskava, predstavljena v diplomski nalogi.

Ključne besede: neplačano delo, gospodinjsko delo, ženske, neenakost, gospodarska kriza.

Impact of economic crisis on unpaid work

In my thesis, I discuss the theme, which sociology and wider social sciences and humanities often do not address, i.e. unpaid work. Social roles of men and women are changing according to the modern way of life, but the essence of inequalities in unpaid work remains the same. Through a research paper I was particularly interested in the situation in our country and whether the crisis that emerged in the world in the last few years, resulted in an increase of unpaid work in Slovenia. The focus was placed mainly on domestic and care work. In the first part I define unpaid work and economic crisis in general and their evolution over time, in the second part I focus on the impact of the economic crisis on unpaid work in Slovenia. Through reading the literature I found out about the current situation in our country, what has also been shown in the empirical research presented at the end of the thesis and leads to a clearer picture of reality in Slovenia.

Keywords: unpaid work, domestic work, women, inequality, economic crisis.

KAZALO

1	UVOD	6
2	NEPLAČANO DELO	8
	2.1 <i>Opredelitev neplačanega dela</i>	8
	2.2 <i>Družbena vloga moškega in ženske</i>	14
	2.3 <i>Neplačano delo skozi čas</i>	16
	2.4 <i>Neplačano delo v Sloveniji</i>	18
	2.5 <i>Usklajevanje poklicnih in družinskih dejavnosti</i>	22
3	GOSPODARSKA KRIZA	25
	3.1 <i>Opredelitev gospodarske krize in njen vpliv</i>	25
4	GOSPODARSKA KRIZA IN NEPLAČANO DELO	28
	4.1 <i>Enakost spolov v času gospodarske krize</i>	28
	4.2 <i>Neplačano delo v času gospodarske krize</i>	29
5	EMPIRIČNI DEL – RAZISKAVA	31
	5.1 <i>Namen in cilj raziskave</i>	31
	5.2 <i>Vzorec in izvedba ankete</i>	31
	5.3 <i>Analiza rezultatov ankete</i>	31
	5.4 <i>Diskusija</i>	43
6	ZAKLJUČEK	44
7	LITERATURA	46
	<i>PRILOGA A: Anketni vprašalnik o vplivu krize na neplačano delo</i>	50

*„Moški lahko postavijo tabor,
samo ženska pa zna narediti dom.“*

Kitajski pregovor

1 UVOD

Živimo v času radikalnih, hitrih in nepredvidenih sprememb, ki se dogajajo na vseh področjih našega življenja. Spremembe in spreminjanje tako postajajo konstanta v našem življenju, zato se moramo novim razmeram tudi prilagoditi. Družba, v kateri živimo, se spreminja tako navzven kot tudi navznoter. Naš pogled na svet, vrednote in načrte za prihodnost vedno bolj prilagajamo hitremu razvoju. Tradicijo počasi zamenjuje „novo“ in „moderno“.

Tudi tradicionalna delitev na moško in žensko vlogo se je v zadnjem stoletju nekoliko razrahljala, nikakor pa ni izginila. Razlike med „moškim“ in „ženskim“ še obstajajo. V plačah, možnostih zaposlovanja in nenazadnje tudi v usklajevanju zasebnega in poslovnega življenja. Ta delitev je bila včasih bolj smiselna, saj so tako moški na kmetijah opravljali dela, ki so zahtevala več moči, ženske pa gospodinjska in skrbstvena dela. Danes ni več tako, zato tudi vloga ženske v teh novih okvirih dobiva nove razsežnosti.

V zadnjem času so se na svetovnem trgu dela in trgu dela v Sloveniji dogajale številne spremembe, ki pa so različno vplivale na število in kakovost delovnih mest. Gospodarski razvoj je prispeval k večji zaposlenosti žensk, vendar moški kljub temu niso prevzeli sorazmernega deleža opravil v gospodinjstvu. Nekatere spremembe v povečanem opravljanju gospodinjskega dela pri moških sicer lahko opazimo, vendar pa spol še vedno igra ključno vlogo, kadar je govora o delitvi dela. Vloge se sicer spreminjajo, postajajo bolj sofisticirane in primerne sodobnemu načinu življenja, a bistvo neenakosti ostaja enako.

O moških in njihovem delu je bilo napisano nešteto knjig, ugotavlja že Ann Oakley v svoji *Gospodinji*, delo žensk pa je pritegnilo le malo sociološke in zgodovinske pozornosti. Njihovo neplačano delo doma so komajda kaj proučevali (Oakley 2000, 7). Ko govorimo o ženski in plačanem delu, se ukvarjamo samo z enim delom ženske ekonomske dejavnosti, drugi, še večji del pa je neplačano gospodinjsko delo (Kanjuo-Mrčela 1995, 51).

V pričujočem delu se zato osredotočam na temo, ki je tako v sociologiji kot tudi širše v družboslovju in humanistiki ne obravnavajo prav pogosto – neplačano delo. Skozi to raziskovalno nalogo me je vodilo predvsem zanimanje, ali je kriza, ki se je pojavila v svetu v zadnjih treh letih, vplivala na neplačano delo v Sloveniji. Znotraj tega še posebej postavljam v ospredje gospodinjsko in skrbstveno delo.

Preden spregovorim o vplivu krize na neplačano delo, je primerno, da opredelim neplačano delo in gospodarsko krizo nasploh. Osnovno raziskovalno vprašanje, ki sem si ga zastavila v diplomski nalogi, je, ali gospodarska kriza vpliva na povečanje neplačanega dela v Sloveniji. Pri tem bom s pomočjo literature skušala ugotoviti, kakšno je stanje neplačanega dela in gospodarske krize v Sloveniji, v empiričnem delu pa se bom osredotočila na vpliv krize na neplačano delo, s pomočjo katerega bom odgovorila na zastavljeno vprašanje. Delo bom zaključila s svojimi ugotovitvami in sklepno mislijo.

2 NEPLAČANO DELO

2.1 *Opredelitev neplačanega dela*

Vprašanje priznavanja neplačanega dela žensk postaja vse bolj aktualno. Gospodinjskega dela, ki ga ženske poleg plačanega dela opravljajo doma in jim vzame večino prostega časa, ostali družinski člani navadno sploh ne opazijo, saj se jim zdi samoumevno. Opazijo ga seveda le takrat, kadar ni opravljeno. To delo je družbi nevidno, neplačano in poteka v zasebni sferi, kljub postopnemu vključevanju moških pa je še vedno pojmovano kot žensko. Kljub dolgim delavnikom je v družini in za družino potrebno opraviti vrsto del, da ji je omogočeno normalno funkcioniranje. Delo za potrebe družine je lahko gospodinjsko, družinsko, odnosno, skrbstveno ali emocionalno, skupno vsem pa je, da gre za neplačano delo.

M. Hrženjak ugotavlja, da domače delo pač ni definirano kot delo, ker ni plačano in všteto v družbeni bruto dohodek. S tem ko domačemu delu ni priznana vrednost, torej s preobrazbo domačega dela v ne-delo, družba zastonj in brezplačno dobi velike količine opravljenega dela, ki je potrebno za njeno reprodukcijo (Hrženjak 2007, 23).

V danes že klasični *Gospodinji* je Ann Oakley objavila izsledke ene prvih raziskav o gospodinjskem delu. Slednjega je označila kot delo, ki ima v modernih družbah „status ne-dela“, ki je nujno in neplačano delo, ki mora biti opravljeno in je izrazito domena žensk (Oakley 2000, 11–13). Velikokrat se izraza gospodinjsko in družinsko delo uporabljata kot sinonima, a to nista. Razliko je razložila Tanja Rener v spremni besedi k Oakleyjini *Gospodinji* (2000), kjer loči domače, družinsko in gospodinjsko delo:

- domače delo je vse neplačano zasebno delo,
- družinsko delo je vse neplačano (žensko) delo v družinski sferi,
- gospodinjsko delo je tisti del družinskega in domačega dela, ki zagotavlja materialno preživetje in obnavljanje delovne sile (Oakley 2000, 27).

Gospodinjsko delo se od večine drugega dela razlikuje v treh bistvenih točkah: je zasebno, samodoločujoče, njegovo podobo pa zamegljuje še to, da je vključeno v

celoten kompleks hišnih vlog, ki temeljijo na družini in določajo položaj žensk pa tudi položaj gospodinje. Gospodinjsko delo je dejavnost, ki jo gospodinje opravljajo doma. Dom je delovno mesto in njegove meje so tudi meje družinskega življenja (Oakley 2000, 17).

„Gospodinja je ženska, ki opravlja gospodinjsko delo. Je oseba, ki je v nasprotju s služničadjo odgovorna za večino dolžnosti, povezanih z gospodinjstvom (ali za nadzor domače služničadi, ki te dolžnosti opravlja). Gospodinja je ženska, ki vodi svoje gospodinjstvo; je gospodarica družine; gospodarjeva žena“, pravi Ann Oakley (Oakley 2000, 11). Nadalje Oakleyjeva navaja značilnosti vloge gospodinje v moderni industrijski družbi: (1) ta vloga je dodeljena izključno ženskam, ne pa odraslim osebam obeh spolov; (2) povezana je z ekonomsko odvisnostjo, to je z odvisno vlogo ženske v modernem svetu; (3) ima status ne-dela – se potemtakem razlikuje od „pravega“, to je ekonomsko produktivnega dela; (4) je primarna vloga ženske, se pravi, da ima prioriteto pred vsemi drugimi vlogami (Oakley 2000, 11).

Po navedbah A. Oakley je Albert Mills iz Coventryja v Angliji leta 1970 izjavil, da je gospodinja. Njegova zaposlena žena Vera je za svojega moža hotela uveljaviti podporo, ki po zakonu o socialnem zavarovanju iz leta 1965 pripada ekonomsko odvisni ženi. Albert je pet let skrbel za dom, Vera je služila denar. Albert je bil gospodinja. A zakonca Mills sta bitko izgubila. Odvetnik, ki je zastopal ministrstvo za zdravstvo in socialno varnost, je takole pojasnil relevantni odlomek zakona: „Kjer zakon govori o osebi kot ženi, je ta beseda uporabljena v smislu, ki ga ima v angleškem pravu – pomeni monogamno partnerstvo v zakonski zvezi. Po zakonu sta mož in žena naravni par.“ V tem „naravnem“ partnerstvu pa ženska čisto „naravno“ prevzame vlogo gospodinje (Oakley 2000, 12).

Gospodinje nimajo sindikata, nimajo poklicnih združenj, ki bi določala merila za njihovo delo, vzpostavljala standarde kakovosti in uveljavljala sankcije zoper tiste, ki ne delajo dovolj ali katerih delo je neučinkovito (Oakley 2000, 19).

Kot pravi A. Švab, je družinsko delo v moderni družbi predvsem spolno, v nekaterih segmentih pa tudi starostno determinirano, torej gre za spolno *asimetrično alokacijo* družinskega dela, empirične raziskave pa tudi v postmodernosti ne odkrivajo bistvenih premikov. Zdi se, da te ugotovitve do neke mere veljajo, še posebej za alokacijo tistega dela, ki je povezano z upravljanjem gospodinjstva, vendar pa A. Švab meni, da dajejo vtis o nespreminjanju predvsem analize, ki se največkrat ustavijo pri kvantitativnem merjenju opravljanja klasičnih gospodinjskih del (kuhanje, čiščenje ipd.) po spolu. Redkeje se usmerjajo v odkrivanje mehanizmov, ki poganjajo in reproducirajo spolno asimetrično alokacijo dela v družini. Moški vstopa v alokacijo družinskega dela predvsem preko očetovstva. To, kar pa je analitično najbolj zanimivo, je dejstvo, da se moški angažma v alokaciji dela pri očetovski vlogi tudi največkrat ustavi (Švab 2001, 144).

Res pa je, kakor naprej ugotavlja A. Švab, da je spolno asimetrična alokacija družinskega dela segment družinskega življenja, ki mu družboslovci pripisujejo največjo konstantnost. A če smo natančni, to drži le delno. Spolna asimetrija še vedno močno določa alokacijo dela, hkrati pa obstoječi empirični rezultati kažejo določene spremembe. Na splošno lahko govorimo o počasnem spreminjanju alokacije dela. Gre za subtilne spremembe, ki se bolj kot v materialni realizaciji izražajo v spreminjanju identitet, percepcij, zavesti in vrednot (Švab 2001, 147).

Izražene mnenjske preference ne pomenijo nujno tudi njihove uresničitve, hkrati pa je treba upoštevati tudi spreminjajoče se širše družbene pogoje in kontekste družinskega življenja. Ti v rizičnih pogojih postmodernosti vedno bolj časovno in energijsko intenzivirajo razmerja med zahtevami dela (kariere) in družine. Ta razmerja je najbolj odločno spremenilo množično zaposlovanje žensk. Težko bi rekli, da je ta sprememba vodila neposredno v enakomernejšo delitev dela. Nasprotno, v feminističnem družboslovju velja splošno sprejeta teza, da je moderni vstop ženske na trg delovne sile povzročil dvojno obremenjenost, saj se ob zaposlovanju žensk delo v družini ni simetrično delilo. Tu torej prihaja do neskladja, na eni strani so naraščajoče delovne zahteve, ki postajajo spolno atipične zato, ker jih izvajata oba spola (ne glede na konkretne družinske situacije), na drugi strani pa je asimetrična delitev dela v družini, ki

po večini ostaja spolno determinirana. Nekatere raziskave o vplivu ženskega zaposlovanja na alokacijo dela v družini so pokazale, da zaposlovanje žensk vodi tudi do redefiniranja in reevaluacije družinskih obveznosti ter do neke mere tudi do realokacije družinskih vlog in odgovornosti med partnerjema. V družinah, kjer sta zaposlena oba partnerja, je po mnenju A. Švab, alokacija dela bolj enakomerna (Švab 2001, 148).

Čeprav družine razvijajo individualne mehanizme alokacije družinskega dela, teh sprememb ne moremo interpretirati kot izginjanje spolne asimetrije delitve dela. Novi načini, če smo natančni, s prizadevanjem po spolno simetrični alokaciji dela nimajo dosti skupnega. So namreč v veliki meri odziv na intenzivirane pogoje okolice in časovno intenziviranje vsakodnevnega življenjskega tempa. Tudi zato lahko z veliko mero gotovosti trdimo, da se spolno asimetrična alokacija družinskega dela pomika k večji simetričnosti le v tistih minimalnih segmentih, ki jih zahtevajo zunanji pogoji. Dober primer za to je popularnost kuhanja med moškim, ki jo lahko interpretiramo kot večje vključevanje moških v družinsko delo, čeprav gre prej za modno muho, ki pa je lahko sicer tudi podlaga enakomernejše alokacije dela. Toda izvorno gre za popularne prakse, ki so modne zadnjih nekaj let, a so provizorične, namenjene za izjemne priložnosti, kot reprezentacija navzven (kuhinja za prijatelje oziroma obiske), in se ne nanašajo na zadovoljevanje vsakdanjih družinskih potreb (Švab 2001, 149).

Kljub mnenju A. Švab, ki pravi, da organizacija družinskega dela postaja bolj racionalizirana, pa M. Hrženjak meni, da ženske še vedno opravijo večino domačega dela in, kot se je o tem izrazila A. R. Hochschild, ko pridejo iz službe domov, pričnejo delati v „drugi izmeni“ (Hochschild 2003). Procesi vključevanja moških v delitev dela potekajo počasneje kot procesi vključevanja žensk v javno sfero in na trg dela. Moški se v domače delo vključujejo postopoma in selekcionirano, običajno v tiste dejavnosti, ki so bolj prijetne. Največkrat je to na področju varstva otrok, in sicer pri tistih opravilih, ki so prijetnejša in prinašajo več osebnega zadovoljstva, kot je na primer, igra z otroki, sprehodi, izleti, pomoč pri učenju, medtem ko „manj prijetna skrb“ za bolnega otroka ostaja žensko delo. Moški po večini ne opravljajo del, ki spadajo v žensko sfero gospodinjskega dela, razen če se le to pokriva z njihovim delom, oziroma zahteva

nekatero druge, predvsem „moške“ lastnosti. Razlika v delitvi domačega dela med spoloma je v tem, da ženske več časa namenijo skrbi in negi otrok ter ponavljajočim se gospodinjskim opravilom, kot so kuhanje, čiščenje in podobna opravila, kratka delom, ki morajo biti narejena in opravljena na vsakdanji ravni ob določenem času, medtem ko imajo moški večji nadzor nad časom, kdaj bodo delo opravili (Hrženjak 2007, 23–25).

Kot smo že dejali, gre pri gospodinjskem delu večinoma za dejavnosti, ki so družbeno pripisane ženskemu spolu, ne smemo pa pozabiti tudi na otroško delo, ki je bilo v družini v določeni obliki vedno prisotno. Tudi otroško delo, danes predvsem kot oblika pomoči ženskam pri gospodinjskih opravilih in negi mlajših otrok v družini, je spolno asimetrično, največkrat ga opravljajo deklice (Švab 2001, 145).

Zaradi pojmovanja o neločljivosti materinstva in gospodinjskega dela je družinsko delo sklop dveh vidikov: čustvenega in racionalnega. Gre torej za celostno delo, ki ga določata prav neločljivost in soodvisnost emocionalnih (iracionalnih) in racionalnih elementov. Družinsko delo je zato, meni A. Švab, nadomestljivo (na primer s servisi pomoči na domu) le delno, in sicer v njegovem materialnem in racionalnem vidiku, težko pa tudi v emotivnem, kar še posebej velja za delo povezano z materinstvom. To seveda pomeni, da servisi pomoči na domu lahko razbremenijo gospodinjstva samo določene vrste domačih opravil, veliko nevidnega dela pa kljub morebitni uporabi servisov še vedno ostane na ramenih žensk (Hrženjak 2007, 24–25).

Da ženske ostajajo skrbnice in negovalke v zasebni sferi, izkazujejo tudi podatki Statističnega urada Republike Slovenije o izrabi dopusta za nego in varstvo otrok, o delu s krajšim delovnim časom od polnega in o odsotnosti z dela zaradi nege družinskega člana oziroma članice, ki kažejo, da ženske pogosteje izostanejo od dela zaradi razlogov nege kot moški (SURS 2011).

V času krize formalnih institucij prihajajo v ospredje neformalne. Ko ne deluje delegatski sistem in ko odpovedo predpisane poti odločanja v delovnih organizacijah, ljudje izražajo svoje zahteve na protestnih zborovanjih in s stavkami. Ko je izčrpana izrazna moč ustaljenega umetniškega izražanja, se izven uveljavljenih umetniških

institucij rojeva alternativna umetnost. Ko slabi formalna ekonomija, ki ni sposobna obvladovati pretokov blaga, denarja in delovne sile, se uveljavlja neformalna oziroma siva ekonomija. Kadar ljudje ne najdejo zaposlitve, kadar je njihova zaposlitev omejena tako, da ne morejo delati, kolikor bi hoteli, in tako, da bi bili z delom zadovoljni, in kadar jim zaposlitev ne zagotavlja sredstev, s katerimi bi si kupili potrebne dobrine in storitve, ki jih morda niti ni na trgu, iščejo rešitev v neformalnem delu (Svetlik in drugi 1988, 3).

Čeprav je rezultat delovnih aktivnosti, ki niso zajete v delovne organizacije, do nadržnosti enak tistemu, do katerega pridejo s svojo proizvodnjo ljudje v delovnih organizacijah, in čeprav obe vrsti delovnih aktivnosti opravljajo isti posamezniki, obstaja med njimi velika razlika. Njihov družbeni pomen je popolnoma različen. Delovnim aktivnostim, ki potekajo izven delovnih organizacij, ni priznan status dela in jih družba kot takih ne varuje. Prav tako jih ne poskuša regulirati in formalizirati. Zato te aktivnosti upravičeno imenujemo *neformalno delo*. V nekem smislu gre za neinstitucionalizirano delo ali za delo, ki se pojavlja v drugih institucijah, katerih primarna funkcija ni proizvodna, na primer v družini, v lokalni skupnosti ali v politični organizaciji (Svetlik in drugi 1988, 11), in prav v gospodinjstvu naj bi bilo mogoče najbolje proučevati delitev neformalnega dela, kakor tudi njegovo razmerje do formalnega (Pahl v Svetlik in drugi 1988, 20).

Neformalno delo je sicer stalno spremljajoči pojav formalnega dela, vendar ni bilo deležno posebne pozornosti, vse dokler je bila gospodarska rast trajna in visoka. Zdelo se je, da je to obrobni pojav brez pomembne ekonomske in socialne funkcije in brez razvojne perspektive. Toda z zaporednimi ekonomskimi krizami, ki so nastopile v sedemdesetih letih 20. stoletja, je neformalno delo začelo vse bolj stopati v ospredje, najprej kot dejavnik, ki bi utegnil pomembno prispevati k poglobljanju gospodarske krize, nato pa tudi kot dejavnik, ki bi jo utegnil blažiti ali celo razreševati. Nastale so teorije, ki poskušajo razložiti, zakaj se neformalno delo ohranja, kakšne so njegove funkcije in kakšna bi lahko bila njegova vloga v prihodnjem razvoju. Pregledovanje teh teorij pravzaprav pokaže, da razsežnosti neformalnega dela niso nič manjše od razsežnosti formalnega (Svetlik in drugi 1988, 95).

2.2 Družbena vloga moškega in ženske

Po mnenju T. Milovanovič se klasifikacija otrok v spolne vloge na osnovi njihovega biološkega spola začne že v zgodnjem otroštvu. Otroku je že ob rojstvu pripisano ime, ki velja v njegovi družbi za žensko oziroma moško. Poleg tega ima skozi celo otroštvo na razpolago tiste igrače, ki naj bi bile primerne za njegov spol. Tako so dekliške igrače ponavadi vezane na negovalne ali gospodinjske aktivnosti, deške igrače pa na akcijo ali delovne aktivnosti (Berns v Milovanovič 2005, 126).

Vse majhne razlike iz otroštva pa ustvarjajo predispozicije za nadaljnji razvoj družbenih vlog pri ženskah in moških. Okolica od nas pričakuje, da bomo stvari v svojem življenju počeli v skladu s tem, kakšnega spola smo, kar vodi do splošnega prepričanja družbe, da so gospodinjska opravila in skrb za otroke ženska dela, »služenje kruha« pa je moško delo. Vendar pa globoke družbene spremembe v zadnjih letih in najnovejše raziskave opozarjajo na to, da vprašanja enakopravnosti žensk ni več mogoče ločeno obravnavati. Kot pravi V. Hazl, je v razvitih državah vloga moškega kot edinega vzdrževalca družine vsekakor preteklost. Priča smo naraščanju družbene moči in samozaupanja žensk ter razjedanju družbene moči in samozaupanja moških. Da bi se lažje prilagodili spreminjajoči se ekonomski in družbeni realnosti in da bi se moški in ženske lahko srečali na sredini, bi si morali z javnim naporom prizadevati vzpodbuditi ljudi k bolj kreativnemu razmišljanju o enakopravnosti spolov in delitvi dela (Hazl 2002, 5).

V zadnjem času je bil v Sloveniji na področju enakih možnosti za oba spola zagotovo storjen napredek. Na tem mestu velja omeniti še zlasti sprejem Zakona o enakih možnostih žensk in moških in Zakona o delovnih razmerjih. Potrebno pa se je zavedati, kot poudarja V. Hazl, da zakonodaja sama ne more ponuditi dokončnih rešitev, saj predstavlja le odsev družbenega prepričanja o tem, kakšni bi morali biti odnosi med spoloma. Zakonodaja je torej samo prvi korak v dolgi vrsti sprememb, medtem ko je vse drugo odvisno od posameznikov, tako žensk kot tudi moških (Hazl 2002, 5).

Delo – gospodinjska opravila in skrb za otroke – še vedno ni enakopravno porazdeljeno med spola. Matere gospodinjijo in skrbijo za otroke, moški prispevek družinskemu delu pa se smatra kot izbira in se velikokrat obravnava le kot „pomoč“ ženi oziroma

partnerki. Očetje sicer želijo biti aktivni očetje – ideologija novega očetovstva je zelo prisotna – toda med željami in prakso vlada velik razkorak. Na spreminjanje družinskega dela bolj vpliva najem plačanih pomočnikov in uporabljanje sorodniške mreže kot spremembe v odnosih med spoloma (Ivelja 2010).

Potrebno je omeniti tudi življenjsko pot pri ženskah in moških oziroma razlike v njej, s čimer se ukvarja tudi britanska sociologinja C. Hakim. Življenjske poti moških so si največkrat zelo podobne, saj lahko kariero in družinsko življenje vodijo hkrati. To je možno predvsem zato, ker so v večini primerov družinske obveznosti preložene na njihovo življenjsko sopotnico. Po drugi strani imajo ženske na izbiro več poti, odločitev pa je odvisna od osebnostnih lastnosti in ambicij. So ženske, ki uživajo v skrbi za svoje otroke in moža, spet druge se v tej vlogi čutijo odrinjene in zapostavljene, tretje osrečujejo partnerjevi dosežki in partnerjeva kariera, četrte si želijo ustvariti svojo. Ženske v življenju torej hkrati igrajo različne vloge, ki pa so praviloma časovno težko uskladjive. Zaposlena ženska mora na primer usklajevati poklicno in družinsko življenje. Vsako usklajevanje pa žal zahteva določene žrtve, kot so lahko v takem primeru poroka, otroci, zdravje ali miren sen (Marn in Dedič 2005).

C. Hakim v svoji teoriji o preferencah razlaga, da se razlike v življenjskih poteh moških in žensk pojavijo predvsem zato, ker ženske nimajo enakih kariernih ciljev kot moški, odločajo pa se tudi za drugačne poklice. Gre za neenakost, ne pa neenakopravnost, še pravi (Hakim 2000), čemur pa feministke vztrajno nasprotujejo, saj razlike še vedno razlagajo kot dokaz diskriminacije in ne kot posledico osebnih želja in odločitev.

Kanjuo-Mrčela pravi, da ne glede na to, kakšne družbene vloge opravlja ženska, se od nje pričakuje, da bo opravljala tudi svoje „primarne“, „naravne“ vloge (vloga matere in gospodinje). Družbene vloge, ki jih opravljajo ženske, pa imajo nižji status od teh, ki jih opravljajo moški. Na status ženske poleg poklica, izobrazbe in dohodka vplivajo še: partnerjev status, zakonski stan in materinstvo. Razvezanost, samski stan ali „nematerinstvo“ imajo ponavadi negativen vpliv na status ženske (Kanjuo-Mrčela v Marn in Dedič 2005, 10).

Vsakdanje življenje moderne gospodinje in matere je v primerjavi s preteklostjo precej drugačno, a večina bi se strinjala, da njihove domače dolžnosti niso niti lahke niti jih ni mogoče opraviti sede. Podoba gospodinjskega dela in skrbi za otroke kot nečesa, kar je mogoče opraviti mimogrede in je nezahtevno, je napačna (Oakley 2000, 191).

2.3 Neplačano delo skozi čas

Temeljni razvoj sodobnih družb poteka v preseganju boja za materialno preživetje in zavračanju tradicionalne avtoritete. Ne gre več za podrejanje osebni avtoriteti, ampak za podrejanje sistemom, pri katerih prevladuje brezosebna avtoriteta. To temeljno razvojno preusmeritev spremlja na posameznih področjih vrsta vzporednih preusmeritev, konkretno v družini gre za prehod od uniformne nuklearne družine k pluralnim oblikam skupnih gospodinjstev. Pomembno pri tem je, da ima v tem Inglehartovem sklopu postmodernih vrednot kakovost življenja oziroma subjektivna blaginja osrednje mesto, saj je tako rekoč sinonim za postmoderno vrednotno usmeritev (Inglehart v Rus in Toš 2005, 21–22).

Od časov, ko je Ann Oakley napisala svojo *Gospodinjo*, se je močno spremenilo dvoje: v vseh evropskih državah se je izobraženost žensk zelo zvišala na vseh ravneh, tudi na univerzitetni ravni, ker je delež žensk med tistimi, ki so končali univerzitetne študije, že višji od deleža moških; in večina odraslih žensk je zaposlenih zunaj doma. Tiste, ki so „samo gospodinje“, so danes v veliki manjšini. Pa se je zato bistveno spremenil tudi „temeljni obrazec“ spolne delitve dela in je gospodinjskega dela znatno manj, kot ga je bilo nekoč? Glede na obstoječe trende v spolni delitvi dela in glede na tiste, ki se nakazujejo, bi nemara lahko trdili prav nasprotno (Rener v Oakley 2000, 295). Eno izmed področij, kjer neplačano delo žensk narašča, je tudi prostovoljno delo. V raznih prostovoljnih organizacijah je izrazito več žensk kakor moških.

V drugi polovici 20. stoletja je torej v vseh industrijskih državah prišlo do visoke rasti zaposlovnja žensk in tako je združevanje vlog gospodinje/matere in plačane delavke spet postajalo bolj in bolj značilno za položaj žensk. Ženske so s tem povzročile pomemben premik v družbi: vstopile so v javno življenje, zlasti v procese izobraževanja

in na trg dela (Hrženjak 2007, 30).

Sodobne raziskave o spolni delitvi dela v gospodinjstvu in v družini govorijo o jasnih razločevalnih črtah med spoloma. Moški opravljajo več tako imenovanih funkcionalno specifičnih del z jasno določljivimi komponentami in definiranimi mejami. Opravljajo visoko diskrecijska dela, za katera se lahko sami odločijo, kdaj in kako bodo opravljena (npr. drobna popravila). Lotevajo se del, ki jih je mogoče označiti kot prostočasna (vrtnarjenje, igra z otroki). Izogibajo se planiranju in imajo raje izvršilno delo (npr. nakupujejo, a želijo imeti listek s seznamom). Zares bistvena razlika med spoloma pa ostaja na področju negovalnega dela. Bolj kot vsa druga družinska dela je negovalno delo žensko delo, ker ostaja negovanje temeljni sestavni del ideologije ženskosti in ker je negovanje pomembnih drugih v družinskih ideologijah definirano kot ljubezen in ne kot delo (Rener v Oakley 2000, 297).

V začetku 20. stoletja se je množično vzpostavila figura gospodinje in danes lahko rečemo le, da njeno delo še daleč ni končano. Izkazalo se je, da so popolnoma naivna pričakovanja, da bodo spremembe v izobraženosti žensk, v zaposlenosti zunaj doma, v tehnološki revoluciji – vključno z iznajdbami gospodinjskih strojev in pripomočkov – temeljito spremenile ali celo odpravile neplačano gospodinjsko delo. Dvig družinskega/gospodinjskega standarda večine gospodinjstev je v 20. stoletju prinesel več neplačanega dela, ne manj. Če vzamemo za primer izum sesalca, ki naj bi zelo olajšal čiščenje tal, je namesto tedenskega čiščenja s seboj prinesel dnevno; pralni stroji so sicer odpravili rdeče roke peric, a jih hkrati prepričali, da zdaj sleherna neodpravljen packa govori o njihovi zanikrnosti. Zelo pomembno komercialno nišo je industrija v družinsko gospodinjski zasebnosti odkrila že zgodaj v 20. stoletju in z agresivnim oglaševanjem uveljavila ideologijo brezmadežno čistega in urejenega gospodinjstva, v katerem se morajo kopičiti nešteti gospodinjski stroji in pripomočki, če naj tako tudi ostane. Želje po visokem domačem standardu – navsezadnje je lastnina najnovejših gospodinjskih pomagal tudi pomemben statusni simbol – so, ironično, večino gospodinj pripeljale na trg delovne sile, kjer so bile pripravljene sprejeti kakršno koli delo. Dobički kapitalistične industrije so bili (in so še) dvojni: po eni strani tako nenehno spodbuja porabništvo brez meja z novimi odkritji, ki so že del grotesknega, po drugi

strani pa je vselej na voljo cenena in socialno manj konfliktna delovna sila (Rener v Oakley 2000, 297–298).

Povečanje obsega gospodinjskega in družinskega dela pa ne povzročajo le stare ideologije v novih preoblekah višjih higienskih, prehranjevalnih, estetskih, vzgojnih, izobraževalnih ... standardov, ampak tudi novodobne ozaveščene manire, ki smo jih spotoma sprejeli. Podoba junakinje našega časa je zato podoba ženske, ki je zaposlena, ki gospodinji, materinji, skrbi za bolne in stare, pazi na zdravo prehrano, je informirana, izobražena in zabavna, reciklira embalažo in vestno ločuje odpadke. Včasih je tudi lepega videza – in zaradi vsega tega jo imamo še naprej radi (Rener v Oakley 2000, 298).

Raziskovanje gospodinjskega dela, kakor ga je konec šestdesetih let prejšnjega stoletja zastavila Ann Oakley in v sedemdesetih objavila v svoji znani trilogiji, katere del je tudi *Gospodinja*, razlaga T. Rener, je v teh razpravah dobilo tako rekoč kulturni referenčni status. Družboslovne tematizacije domačega gospodinjskega in družinskega dela so najbolj intenzivno potekale v sedemdesetih in osemdesetih letih; rezultati so bili mnogovrstni. Na teoretskem področju je prihajalo do kritičnih spopadov s koncepti ekonomskih teorij, ki so ekonomsko produkcijo obravnavali, ne da bi upoštevali spol, slišati je bilo predloge o možnostih izračunavanja tržne vrednosti družinskega dela, nastale so zgodovinske študije o razvoju družinskega dela in podobno (Rener v Oakley 2000, 279–280).

2.4 Neplačano delo v Sloveniji

V zadnjih desetletjih 19. stoletja se je tudi na Slovenskem vedno več žensk vključevalo v javno življenje. Žena, četudi poročena, zaradi ekonomskih razlogov ni mogla biti več le varuhinja domačega ognjišča. Če je hotela preživeti sebe in svojo družino, se je morala zaposliti.

Po ustavi in zakonodaji Republike Slovenije so pri nas ženskam in moškim zagotovljene enake pravice, s sprejemom Zakona o enakih možnostih žensk in moških v

letu 1991 pa se je Slovenija uvrstila med države, ki načelo enakosti spolov urejajo s posebnimi zakoni. S položajem žensk v Sloveniji in njegovim izboljšanjem se ukvarjajo vladne in nevladne organizacije, izobraževalne in raziskovalne institucije. Prve skupine, ki so delovale na tem področju, so se pojavile v obdobju prehoda iz socializma v parlamentarno demokracijo. Začele so opozarjati na vrsto problemov, povezanih s položajem žensk in družin (Marn in Dedič 2005, 4).

Spoznanje, da je potrebno spremljati položaj žensk sistematično ter preprečiti njihovo marginalizacijo in diskriminacijo, ki ju prinaša tržna ekonomija, je privedlo tudi do zahteve po ustanovitvi samostojnega medresornega vladnega telesa. Prvi korak k uveljavljanju politike enakih možnosti na najvišjih ravneh oblasti je bil storjen z ustanovitvijo parlamentarne **Komisije za žensko politiko**. Ta je bila ustanovljena junija 1990, kmalu po prvih večstrankarskih volitvah. Ne dolgo za tem je bil ustanovljen Urad za žensko politiko, ki je začel z delom v letu 1992, leta 2001 pa se je preimenoval v **Urad za enake možnosti**, ki je spremljal položaj žensk in uresničeval njihove pravice zagotovljene z zakoni in mednarodnimi konvencijami ter pripravljal analize o položaju žensk na vseh področjih. V skladu z Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o državni upravi (ZDU-1F) so Urad za enake možnosti z letošnjim letom ukinili, področje enakih možnosti pa je prevzelo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Ena izmed institucij, ki se ukvarja z vprašanji enakopravnosti, je tudi **Institucija varuha človekovih pravic**, ki je bila v slovenski ustavni sistem vpeljana z novo Ustavo RS. Le-ta je bila sprejeta decembra 1991, varuh človekovih pravic pa je uradno začel delati 1. januarja 1995. Tu je še **Komisija za peticije ter za človekove pravice in enake možnosti Državnega zbora Republike Slovenije**, ki med drugim spremlja in proučuje vprašanja, ki se nanašajo na uresničevanje politike enakih možnosti ter na izvajanje enakopravnega vključevanja žensk in moških na vseh področjih družbenega življenja in dela. Omeniti pa je potrebno tudi **Sekcijo menedžerk**, ki s svojim delovanjem povezuje zainteresirane kolegice, da uresničijo vodilno misel – poudariti pomen in vlogo, ki jo imajo v slovenskem gospodarskem prostoru ženske, tako na samem vrhu podjetij kot tudi na drugih odgovornih mestih. Od leta 1991 podeljujejo priznanje „Ženskam prijazno podjetje“ uspešni in urejeni gospodarski družbi, v kateri je zaposleno tudi pomembno število žensk in kjer se

uspešne ženske na vodilnih delovnih mestih enakovredno uveljavljajo ob svojih kolegih (Marn in Dedič 2005, 4–5).

Marnova in Dedičeva sta v svojem elaboratu o položaju žensk na področju dela na kratko predstavili tudi nekaj dokumentov, ki urejajo družbeni položaj žensk v Sloveniji. Poleg **Ustave RS** je osrednji in najbolj splošen dokument o pravicah žensk **Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk**. Z njenim podpisom se je Slovenija leta 1992 zavezala, da bo načelo enakosti moških in žensk vključila v zakonodajo in zagotovila uresničevanje tega načela v praksi. Na področju mednarodne zakonodaje je prvi inštrument o človekovih pravicah **Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin**, ki ga je Slovenija podpisala kot članica Sveta Evrope in je namenjen varovanju širokega obsega državljskih in političnih pravic posameznic in posameznikov. Evropska unija je enakost žensk in moških poudarila kot eno svojih temeljnih načel v **Amsterdamski pogodbi**. Evropsko pravo je to področje razdelilo na tri dele, in sicer na enako plačilo, enako obravnavo in socialno varnost. Na področju zaposlovanja je pomemben dokument **Zakon o delovnih razmerjih**, ki izrecno prepoveduje diskriminacijo glede na spol pri zaposlovanju, med trajanjem in v zvezi s prenehanjem delovnega razmerja. Obstoječe pravne inštrumente nadgrajuje in dopolnjuje še **Zakon o enakih možnostih žensk in moških**. Državni zbor RS je oktobra 2005 sprejel tudi **Resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških**. Gre za strateški dokument, ki opredeljuje temeljne politike enakosti spolov v Republiki Sloveniji za obdobje od leta 2005 do leta 2013. Temeljni namen je izboljšati položaj žensk oziroma zagotavljati trajnostni razvoj pri uveljavitvi enakosti spolov (Marn in Dedič 2005, 5).

Kljub dejstvu, da je večina zakonov napisana na spolno nevtralen način, je zakonodaja le korak v vrsti pomembnih sprememb do uvedbe resnične enakosti spolov. Zakonodaja sicer ustvarja osnovo za vse nadaljnje družbene spremembe, vendar pa se morajo spremembe „zgoditi“ predvsem v zavesti ljudi.

Raziskave na področju neplačnega dela v Sloveniji pokažejo, da so opravila v družini jasno razmejena na „ženska“ in „moška“ ter na opravila, pri katerih sodelujeta oba partnerja. Po N. Sadar Černigoj se opravila porazdeljujejo takole:

- Opravila, ki jih pretežno opravljajo ženske, so: kuhanje, pomivanje posode, pranje, likanje in šivanje. Pri pranju in likanju so ženske le redko deležne pomoči svojih partnerjev oziroma ostalih članov gospodinjstva, pri ostalih opravilih pa je tovrstne pomoči deležna približno polovica žensk.
- Tudi vsakdanji nakupi so zaenkrat predvsem domena žensk; večina to delo še vedno opravlja sama. Toda tudi delež tistih, ki to opravilo delijo s partnerjem, ni zanemarljiv (od 20 do 30 %).
- V zvezi s kmečkimi opravili, obdelovanjem zemlje ali vrta, stiki z ustanovami in urejanjem denarnih zadev sta ugotovljeni dve skupini: v eni ta dela pretežno opravlja ženska, v drugi se ta opravila enakomerno porazdelijo na oba partnerja.
- Aktivnosti, pri katerih si v večini primerov partnerja delo delita, predvsem pri mlajši in srednji generaciji, so: stiki s sorodniki in prijatelji, vzgoja in nega otrok ter igra z otroki. Enakomerna delitev dela med partnerjema je usmerjena predvsem na določene aktivnosti in je bolj izjema kot pravilo. V večini primerov prevzame eden od partnerjev skrb in iniciativo za realizacijo določene aktivnosti, drugi mu pri tem pomaga.
- Za popravila v stanovanju skrbijo predvsem moški, le redko dobijo pomoč od ostalih članov gospodinjstva.
- Pri delitvi dela v družini redko sodelujejo vsi člani družine. Za opravljanje določenih gospodinjskih del sicer dovolj stari otroci ne sodelujejo v tolikšni meri, kot bi lahko. Pri gospodinjskih opravilih pomagajo predvsem hčerke.

Opisane delitve dela v družini ne bi mogli imeti za povsem tradicionalno, saj tudi pri tipično „ženskih“ opravilih ženske ne ostajajo povsem same, vendar pa sodelovanje moških vseeno ostaja selektivno in manj intenzivno (Sadar Černigoj 1991, 151).

Prav obveznosti neplačanega dela pa omejujejo žensko ponudbo delovne sile, zmanjšujejo njene življenjske zasluge, vplivajo na izbor delovnega mesta in možnosti poklicnega napredovanja v primerjavi z moškimi. Kljub visoki stopnji zaposlenosti žensk in praktično izenačeni ravni izobrazbe zaposlenih žensk in moških je spolna delitev dela še vedno jasno razmejena, torej jo lahko v veliki meri pripišemo tradiciji. Naj navedem nekaj konkretnih podatkov o položaju žensk v Republiki Sloveniji: glede

na povprečje EU je položaj žensk v Sloveniji nekoliko boljši. Predstavljajo več kot polovico prebivalstva in skoraj polovico delovne sile v državi. Ženske v Slovenji so v povprečju bolj izobražene kot moški, pa kljub temu prejemajo v povprečju nižje plače od moških, na najvišjih položajih v gospodarstvu in najvplivnejših funkcijah v znanstvenih in akademskih ustanovah pa so zastopane v manjših deležih kot moški, pri čemer se razlike v zadnjih letih zmanjšujejo. Podatki tudi kažejo, da ženske porabijo bistveno več časa za domače neplačano delo in manj časa za delo v službi v primerjavi z moškimi, zaradi česar so na trgu delovne sile in delovnem mestu postavljene v neenakopraven položaj. Zaradi bolezni ali poškodbe družinskega člana so ženske pogosteje odsotne z dela kot moški, razveseljiv pa je podatek, da večina očetov uveljavlja pravico do očetovskega dopusta (SURS 2012).

Gospodinjstvo in skrbstveno delo torej tudi v Sloveniji ostaja obveznost žensk, treba pa je priznati, da se v praksi stroga delitev spolnih vlog počasi rahlja. Spremembe v načinih zaposlovanja in organizacije dela žensk in moških (od prej standardne zaposlitve za nedoločen čas s polnim delovnim časom k bolj prilagodljivim oblikam dela in zaposlovanja – časovno in prostorsko), ekonomski dejavniki (globalizacija, zaostrene gospodarske razmere) kot tudi demografske težnje ter pluralizacija družinskih oblik so pripomogli k spremembam na konceptualni ravni. Počasi se rahlja tudi nadrejenost javne sfere/plačanega dela in moškosti nad zasebno sfero/skrbstvenega dela in ženskosti (povzeto po Kanjuo-Mrčela in Černigoj Sadar 2004).

2.5 Usklajevanje poklicnih in družinskih dejavnosti

Usklajevanje družinskih in poklicnih dejavnosti v vsakdanjem življenju je izjemno pomembno in obenem tudi najbolj težavno področje z vidika zagotavljanja enakih možnosti moških in žensk, zato je tudi v naši državi ena izmed pomembnih strategij uvajanje mehanizmov za lažje usklajevanje poklicnega in družinskega življenja. Slovenska zakonodaja o starševskih dopustih in subvencioniranju javnih storitev in drugih ugodnosti za otroke že vrsto let pomaga staršem pri usklajevanju plačanega dela in starševskih obveznosti. V obdobju tranzicije slovenska zakonodaja in socialna politika na področju starševstva in skrbi za otroke nista nazadovali, ampak sta se, kljub

obstoječim težnjam k retradicionalizaciji družbe in redomestifikaciji žensk, na nekaterih področjih celo izboljšali. Zakoni, sprejeti v zadnjem desetletju, nadgrajujejo prej obstoječo dobro podlago za usklajevanje straševskih in delovnih obveznosti: Zakon o delovnih razmerjih (sprejet leta 2002; ščiti starše na starševskih dopustih in določa, da med dopustom ne smejo biti odpuščeni), Zakon o enakih možnostih (sprejet leta 2002; je podlaga za enakopravno udeležbo žensk in moških na trgu delovne sile) in Zakon o starševstvu in družinskih prejemkih (sprejet leta 2001; določa pravice staršev do različnih oblik starševskih dopustov in nadomestil med dopusti ter z uvajanjem očetovskega dopusta kot neprenosljive pravice očeta vzpodbuja enakopravnejše sodelovanje obeh staršev v skrbi za otroke). Tudi dolga tradicija urejene javne skrbi za otroško varstvo (razvijala se je v zadnjih tridesetih letih) v času tranzicije v Sloveniji ni bila prekinjena. Pomen in dostopnost javnih vrtcev se nista zmanjšala, kar je v primerjavi z drugimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami izjema (Kanjuo-Mrčela in Černigoj Sadar 2007, 17). Varčevalni ukrepi vlade Republike Slovenije pa bi, kljub naštetim ugodnostim na podočju družinske politike, lahko pomenili korak nazaj, saj se v veliki meri dotikajo tudi družine in družinskih prejemkov.

Dosedanje raziskave so pokazale, da so zakonsko določene možnosti usklajevanja bolj uporabljale ženske kot moški. Prevladujoča strategija usklajevanja plačanega dela in skrbi za otroke je za ženske enoletni dopust (materinski dopust ter dopust za nego in varstvo otroka), moški pa so bili od leta 1976 do devetdesetih let pri izkoriščanju starševskega dopusta udeleženi v simboličnem obsegu (okrog 1 %). Celo po uvajanju neprenosljivega očetovskega dopusta (ki ga v delu, za katerega prejmejo finančno nadomestilo, izkoristi večina očetov), se je odstotek očetov, ki se odločijo za starševski dopust, povzpел samo na okrog 2 %. To kaže na globoko zasidranost prepričanja, da je skrb za majhne otroke poglavito ženska naloga, ki je v kapitalističnem gospodarstvu marginalizirana, kar negativno vpliva na položaj žensk na trgu delovne sile in na možnosti aktivnejšega vključevanja moških v skrbstvene/starševske dejavnosti (Kanjuo-Mrčela in Černigoj Sadar 2007, 17–18).

Rešitvam na področju usklajevanja poklicnih in družinskih dejavnosti se v Sloveniji posveča tudi *Razvojno partnerstvo SIPA – Sistem pomoči na domu*, ki je nastalo v

okviru programa pobude EQUAL Evropskega socialnega sklada. Razvojno partnerstvo SIPA izpostavlja in rešuje vprašanja usklajevanja poklicnega in zasebnega življenja, tako za ženske kot za moške, in problematizira status domačega neplačanega dela. Išče takšne strategije usklajevanja poklicnega in zasebnega življenja, ki temeljijo na porazdelitvi domačega neplačanega dela med (pre)zaposlenimi in nezaposlenimi. S tem se reševanje problema neplačanega domačega dela prenese iz zasebne v javno sfero, kamor zagotavljanje enakosti spolov tudi spada (Sistem pomoči na domu).

Da je obremenjenost žensk in gospodinjestev z majhnimi otroki z gospodinjskim delom in skrbjo za otroke eden izmed razlogov neenakih možnosti žensk na trgu delovne sile in na delovnem mestu, je glavna predpostavka razvojnega partnerstva. Ob tem je za razvojno partnerstvo pomembno tudi dejstvo, da se delavniki vseh zaposlenih daljšajo in postajajo vse bolj naporni, tako da ne glede na delitev družinskega dela med spoloma primanjkuje časa in energije za gospodinjska opravila in skrb za otroke. Prav zato je glavni namen razvojnega partnerstva uvajanje politik in praks porazdelitve gospodinjskega dela in skrbi za otroke med zaposlenimi in nezaposlenimi kot dopolnitev politike delitve omenjenega dela med spoloma. S tem bi mladim materam (torej eni izmed skupin najbolj ogroženih v socialni kategoriji žensk) sistematično pomagali pri usklajevanju dela in družine ter s tem delno omejili razloge njihove neenakosti na trgu delovne sile. Hkrati pa bi tako ustvarjali nova delovna mesta za nezaposlene starejše ženske in ženske z nizko stopnjo izobrazbe (Sistem pomoči na domu).

Rešitve, h katerim teži razvojno partnerstvo SIPA, so javne, vsem enako dostopne, regulirane in naj bi vplivale tako na zmanjševanje sive ekonomije, na zaposlovanje težje zaposljivih skupin brezposelnih kot tudi na nadaljnji razvoj politik enakosti spolov in družinam prijaznih politik (Sistem pomoči na domu).

V prihodnosti starši pričakujejo intenzivnejše delo na poslovnem in delovnem področju, pri usklajevanju delovnega in družinskega življenja pa izražajo pričakovanje, da jim bo pri tem država še bolj naklonjena. Med težavami poudarjajo predvsem visoke cene otroških potrebščin, težave, povezane z vrtci, premajhno finančno podporo staršem,

neprilagojeno zdravstvo ipd. (Kanjuo-Mrčela in Černigoj Sadar 2007, 57).

V eni od evropskih raziskav so Slovenijo poimenovali kar "Švedska z juga", in sicer zaradi razvejene in dostopne javne mreže kvalitetnih in subvencioniranih vrtcev, dolgega plačanega porodniškega in starševskega dopusta, davčnih olajšav za otroke in v zadnjih letih še reguliranega spodbujanja aktivnega očetovstva in očetovskega dopusta. Hkrati se Slovenija ponaša z eno najvišjih stopenj zaposlenosti med ženskami v EU. Ti podatki po eni strani pričajo, da v Sloveniji že imamo visoko raven usklajevanja poklicnega in zasebnega življenja, po drugi strani pa nas na tem področju čaka še kar nekaj dela (Hrženjak in Žaucer Šefman 2007).

3 GOSPODARSKA KRIZA

3.1 Opredelitev gospodarske krize in njen vpliv

Skorajda ne mine dan, da v medijih ne bi zasledili vsaj ene novice o gospodarski krizi, pa naj bo to padec cen delnic, surovin ali pa vladni sestanki in iskanje varčevalnih ukrepov. Znaki recesije so iz dneva v dan močnejši in številnejši. Nedvomno smo se znašli v časih, ko zaposlitev ni več tako samoumevna, kot je bila nekdanj, cene naraščajo, stroški pa se večajo. Ni denarja, ni zadovoljstva, ljudje so obupani in se borijo za preživetje. Prisotnost krize je čutiti na vsakem koraku. Kriza je imela in ima vpliv ne le na gospodarstvo države, temveč tudi na vsakega posameznika.

Začetek svetovne gospodarske krize, kot razlaga Štiblar, sega v Združene države Amerike, kjer so se prvi znaki pojavili že aprila 2007, ko je bankrotirala prva večja hipotekarna ustanova v ZDA. V tem času so začele padati tudi cene nepremičnin, kar je povzročilo finančno krizo. Ta pa ni zajela le ZDA, temveč se je razširila tudi po svetu. Kriza, ki se je preselila iz finančnega na realni sektor, je terjala stečaje podjetij in krčenje proizvodnje (Štiblar 2008, 92–94).

Evropa nikakor ni bila neobčutljiva na dogodke v ZDA, nadalje ugotavlja Štiblar. Na prehodu v oktober 2008 so bile državne in centralnobančne pomoči potrebne banke

mnogih držav. Učinki krize so bili vidni tudi drugod v finančnem sistemu: cene delnic finančnih ustanov so začele padati, bančnih posojil ni bilo ali pa so bila dražja. Skoraj vse razvite evropske države so z garancijami, zlasti pa z dokapitalizacijo v oktobru 2008, reševale svoje vodilne banke in druge finančne ustanove. Med pomoči deležniki so bile tudi vse tuje banke, ki imajo svoje podružnice v Sloveniji (Štiblar 2008, 95–97).

Leto 2008 je bilo pod močnim vplivom finančne in gospodarske krize po vsem svetu, tudi v Evropi. Slovensko majhno in odprto gospodarstvo posledic krize sprva ni občutilo. Za leto 2008 pokazatelji razmer na trgu dela še ne kažejo velikih sprememb v primerjavi z letom 2007, kljub temu pa se je stanje začelo spreminjati. Konec leta 2008 in v letu 2009 je slovenska vlada že pripravila nekatere ukrepe za ublažitev finančne in gospodarske krize (Kanjuo-Mrčela 2009, 4). Evropska komisija je šele maja 2009 napovedala recesijo za Slovenijo, ki temelji na napovedi o 3,4-odstotnem padcu realnega BDP v Sloveniji za leto 2009 (Kanjuo-Mrčela 2009, 5).

Po letih stalne rasti BDP (to je 5,6 % v letu 2006, v letu 2007 celo najvišje v zadnjem desetletju, tj. 6,1 %) je leta 2008 prišlo do njegovega padca na 3,5 %, ki pa se je v letu 2009 še naprej zmanjševal. V drugem četrtletju leta 2009 se je v primerjavi z drugim četrtletjem 2008 BDP zmanjšal za 9,3 odstotka. To je bil tretji zaporedni padec BDP in najgloblji v sedanji gospodarski krizi. V prvi polovici leta 2009 se je BDP zmanjšal za 8,8 odstotka v primerjavi z enakim obdobjem leta 2008 (Kanjuo-Mrčela 2009, 5).

Izkazalo se je, razlaga Štiblar, da so ljudje kljub znižanju dohodkov želeli ohraniti dotedanji standard, kar je pomenilo zmanjšanje prihrankov ali celo zadolževanje. Prišlo je do sprememb v strukturi potrošnje, kar je pomenilo prehod na porabo manj kakovostnih in manj luksuznih dobrin. Po Štiblarjevih navedbah naj bi se v času gospodarske krize zmanjšali predvsem izdatki za počitnice in potovanja, odlagali nakupi trajnih potrošnih dobrin v boljšo prihodnost, prav tako naj bi se odlagali nakupi oziroma popravila nepremičnin in luksuznih dobrin (Štiblar 2008, 181–182), kar sem tekom razsikovalnega dela ugotovila tudi sama.

Posledice gospodarske krize se zdaj čutijo že praktično povsod, ne le v gospodarstvu in podjetjih. Kriza je marsikoga prisilila v spremembo potrošniških in s tem življenjskih navad. O tem, da preživljamo najhujšo gospodarsko krizo po drugi svetovni vojni, ni dvoma. Kot je v svojem članku zapisala Z. Bercko, so po trditvah nekaterih ženskih organizacij iz Evrope celo bolj ogrožene ženske, saj so za enako delo slabše plačane kot moški, pogosteje so zaposlene na manj varnih delovnih mestih, imajo manj prihrankov in težje dobijo kredite (Bercko 2011). Tudi sociologinja M. Jogan meni, da so socialne, ekonomske in politične pravice žensk prav v času krize še posebej ogrožene, saj je za čas krize značilno, da se v t. i. postsocialističnih družbah vrsta dejavnosti, ki so že bile bolj javne, spet potiska nazaj na ramena žensk v zasebni prostor. Po njenih besedah kriza res prizadene tako moške kot ženske, a so ženske običajno bolj prizadete. Glavni razlogi za to so zmanjševanje možnosti za otroško varstvo, za varovanje skrbi potrebnih in nemočnih. "To se potem razume kot normalna, naravna naloga žensk, ki naj jo opravljajo. Tudi raziskave na Slovenskem so pokazale, da je v času krize na ženskih ramenih večji del bremen," še pojasnjuje M. Jogan (Siol 2012, 8. marec). Na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve na to odgovarjajo, da je težko govoriti o tem, da kriza različno prizadene pripadnike določenega spola. Govorimo lahko le o določenih industrijskih panogah, kjer so zaradi specifičnosti dela bolj ogrožene ženske ali moški. Tudi Jasna Jeram iz Urada za enake možnosti je za časopis Večer dejala, da zaenkrat nimamo podatkov o tem, da bi imela ekonomska kriza v Sloveniji večji vpliv na ženske kot na moške, omenja pa nekatere študije, ki opozarjajo, da bi dolgoročno vendarle lahko imela večje posledice za ženske, saj so ženske velikokrat zaposlene za krajši delovni čas ali za določen čas, torej gre za zaposlitve, ki še veljajo za boljčasne in negotove. Negativen učinek bi lahko imela tudi tradicija prekinitve kariere, ko so otroci majhni, saj se je potem težje vrniti na trg dela, česar pa pri nas na srečo ni v tolikšnem obsegu, poleg tega pa je veliko žensk zaposlenih v javnem sektorju, kjer so zaposlitve varnejše (Bercko 2011). Žal z varčevalnimi ukrepi sedanje vlade, ki so najbolj posegli prav v javni sektor, temu ni več tako.

Omeniti velja še raziskavo Trženjski monitor DMS, ki se izvaja dvakrat letno na slovenskem trgu. Zadnja je bila izvedena v začetku aprila 2012 in razkriva, da kriza kljub vsemu nekoliko bolj vpliva na ženske kot na moške. Med ljudmi, ki občutijo

poslabšanje finančnega stanja in znižanje obsega potrošnje ali to vsaj pričakujejo, je namreč več žensk kot moških. Dve tretjini moških poslabšanja finančnega stanja sploh ne pričakuje in ne namerava znižati obsega potrošnje (Društvo za marketing Slovenije 2012, 12. april).

4 GOSPODARSKA KRIZA IN NEPLAČANO DELO

4.1 Enakost spolov v času gospodarske krize

Po mnenju Evropske komisije je izboljšanje enakosti med ženskami in moškimi bistveno za rešitev sedanje gospodarske krize. V Bruslju menijo, da se kaže napredek na nekaterih področjih, bo pa treba na trg dela vključiti več žensk, da bo izpolnjen splošni cilj zaposlovanja EU, in sicer 75-odstotna stopnja zaposlenosti aktivnega prebivalstva do leta 2020. Trenutna stopnja zaposlenosti žensk na trgu dela je 62,1 %, za moške pa 75,1 %, kar pomeni, da lahko EU zastavljeni cilj doseže le z doslednim uveljavljanjem enakosti spolov. Poročilo Evropske komisije nadalje obravnava napredek v zadnjem letu glede odprave še vedno obstoječih razlik v položaju žensk in moških na področju zaposlovanja, gospodarstva in družbe na splošno. Čeprav je bil storjen napredek glede dviga števila žensk na vodilnih mestih v podjetjih in glede zmanjšanja razlike v plačilu med spoloma, še vedno ostajajo razlike. Komisija v okviru strategije Evropa 2020 poudarja potrebo po spodbujanju ravnovesja med poklicnim in zasebnim življenjem, zlasti z ustreznim varstvom in nego otrok, večjo dostopnostjo gibljivega delovnega časa in z zagotavljanjem, da davčni sistemi in sistemi socialnih prejemkov ne bremenijo oseb, katerih dohodki predstavljajo drugi vir prihodka v gospodinjstvu. Vse to lahko pripomore k večjemu vključevanju žensk na trg dela in njihovi delovni aktivnosti. „Gospodarski pomen vključevanja več žensk na trg dela in vodilne položaje v EU je ogromen,“ pravi Viviane Reding, podpredsednica Evropske komisije, pristojna za pravosodje, temeljne pravice in državljanstvo. „Gospodarske in zaposlovalne cilje lahko dosežemo le s polno uporabo vseh človeških virov – tako na splošnem trgu dela kot v sektorju vodstvenih delavcev. To je bistveni del naših načrtov za oživitev gospodarstva,“ še pravi (Evropska komisija 2012, 16. april).

Aprila 2010 se je v Parlamentarni skupščini v Strasbourgu odvijala razprava o ženskah in krizi, kjer so zaključili z ugotovitvijo, da je finančna kriza, ki je povzročila ekonomsko krizo, dejansko ustvarjena s strani ljudi in da bi se krizi lahko izognili, če bi bilo na odločevalskih mestih več žensk. Parlamentarci so pozvali k ukrepom za enakost med spoloma v organih oblasti, najvišjih vodstvenih in odločevalskih pozicijah. Kot so poudarili, naj bodo sprejeti takojšnji ukrepi za zagotavljanje spolne uravnoveženosti v reformnih procesih finančnih institucij ter regulatornih in nadzornih mehanizmov. Evropske vlade naj usmerjajo svoje reševalne in obnovitvene pakete v smeri spolne enakosti, so dodali parlamentarci. Ena izmed ugotovitev je bila tudi ta, da je aktualna ekonomska kriza nedvomno ustvarila nenaklonjeno družbeno okolje za večino družin povsod po Evropi. Spremenjene demografije, nizka rodnost, staranje prebivalstva in naraščajoče vključevanje žensk v delovno silo so le nekateri dejavniki, ki sprožajo potrebo za večje družbeno investiranje v človeški kapital s pomočjo sprejetih dinamičnih družinskih politik (Council of Europe 2010, 8. april).

4.2 Neplačano delo v času gospodarske krize

Brezposelnost in revščina sta bili tudi v boljših gospodarskih razmerah pogostejši pri ženskah kot pri moških. Medtem ko plačano delo v recesiji upada, tako za moške kot ženske, se za neplačano delo, ki ga v večini opravljajo ženske, pričakuje povečanje po vsem svetu. Reakcije na recesijo pa le odražajo in obnavljajo obstoječo spolno delitev dela, pravi N. Černigoj Sadar. Zelo malo je empiričnih dejstev, ki kažejo, da recesija vodi k večji fleksibilnosti v alokaciji domačega dela. Moški naj ne bi povečali svojega sodelovanja pri domačem delu in tudi o zamenjavi vlog ni nikakršnih dokazov (Černigoj Sadar 1991, 69–78). Povečano breme negotovosti in revščine v družbi ter samih gospodinjskih torej najbolj bremeni ženske, saj so vpletene tako v plačano kot neplačano delo. Kakšen je vpliv na povečanje neplačanega dela v Sloveniji, pa sem si zastavila kot raziskovalno vprašanje, pri čemer sem se osredotočila predvsem na gospodinjsko in skrbstveno delo.

V času krize so ženske obstoječe domače naloge postale daljše in bolj obremenjujoče, kar se je zgodilo kot posledica zmanjšane dohodka v kombinaciji z naraščajočimi cenami dobrin. V času krize so ženske in dekleta tiste, ki naj bi priskrbele nadomestila

za blago, ki si ga družina ne more več privoščiti. Prisiljene so, da sprejmejo dodatne domače naloge zaradi znižanja dohodkov, predvsem na področju zdravstvenih storitev in socialnega varstva (Floro 2009, 43–44).

Če si ženska poleg skrbi za otroke in družino želi še uspešno poslovno življenje, potem ji varčevalni ukrepi v času krize zagotovo predstavljajo eno izmed ovir. Najpogosteje so te ovire vezane na pomanjkanje dostopa do storitev oskrbe za otroke in starejše, ustreznih sistemov dopusta in prilagodljivih delovnih ureditev za oba starša. Varčevalni ukrepi ne bi smeli zanemariti izzivov, ki jih predstavlja enakost med spoloma, saj lahko večja enakopravnost na trgu dela pomembno doprinese k izboljšanju trenutnega stanja, ki ga je povzročila gospodarska kriza.

Glede na napovedi nekaterih strokovnjakov naj bi kriza trajala pet do deset let in samo upamo lahko, da se motijo. Dogajanja glede razvoja krize je nemogoče napovedati. Kako globoka je recesija in koliko časa bo trajala, bomo v resnici vedeli šele takrat, ko bomo dosegli dno, v tem času pa nam ne preostane drugega kot soočiti se z realnimi razmerami.

Zadovoljstvo z življenjem namreč ni odvisno samo od količine materialnih in nematerialnih virov, ampak tudi od tega, koliko nadzora imamo nad njimi oziroma nad njihovo uporabo (Rus in Toš 2005, 24). Ljudje vedno več pričakujemo od življenja, opozarja N. Černigoj Sadar, nismo več zadovoljni s tem, da ga zgolj preživimo. Na vseh področjih življenja hočemo bolj zadovoljujoče izkušnje in kvalitetne odnose. Torej ne gre za to, da bi se ukvarjali s čim večjim številom aktivnosti, ampak da se v aktivnosti potrjujemo. In če so takšni odnosi postavljeni za kriterij, potem se lahko zgodi, da so občutki pomanjkanja še večji kot pa v primeru neizpolnjevanja kriterijev konvencionalnih življenjskih obdobj – na primer imeti družino, otroka, biti zaposlen (Černigoj Sadar 1991, 99).

5 EMPIRIČNA RAZISKAVA – VPLIV KRIZE NA NEPLAČANO DELO

5.1 Namen in cilj raziskave

Skozi to raziskovalno nalogo me je vodilo zanimanje, ali je gospodarska kriza, ki se je pojavila v svetu v zadnjih treh letih, vplivala na neplačano (gospodinjsko) delo v Sloveniji. V empirični raziskavi sem uporabila kvantitativno raziskovalno metodo, in sicer na podlagi strukturiranega vprašalnika s kombiniranimi vprašanji. Anketni vprašalnik je vseboval 21 vprašanj, od tega jih je bilo pet odprtega tipa.

5.2 Vzorec in izvedba ankete

Spletna anketa o vplivu gospodarske krize na neplačano delo je bila izvedena med 29. junijem in 15. julijem 2011, in sicer na strani www.mojaanketa.si/anketa/201273440/. Vabilo k sodelovanju je bilo poslano po elektronski pošti s prošnjo, naj anketiranci vprašalnik posredujejo še svojim družinskim članom, prijateljem in znancem. Odzvali so se 204 anketiranci. Anketa je bila opravljena povsem anonimno, pridobljeni podatki pa so bili uporabljeni izključno za statistično analizo stanja na raziskovanem področju.

5.3 Analiza rezultatov ankete

- Spol

Anketo so izpolnile 204 osebe, od tega je bilo le 22,1 % (45) moških in 78 % (159) žensk.

- Starost

Anketirance sem razvrstila v pet starostnih skupin. Največ jih je v starostnih skupinah od 26 do 35 let (53,5 %) in od 16 do 25 let (22,1 %). Nekoliko manj jih je v skupinah od 36 do 45 let (11,8 %) in od 46 do 55 let (10,3 %), najmanj pa jih spada v skupino nad 56 let (2,5 %).

- Stopnja končane izobrazbe

Največ anketirancev ima dokončano visoko šolo ali fakulteto (50 %), nekoliko manj jih ima dokončano srednjo ali poklicno šolo (48,6 %), najmanj pa jih ima dokončan magisterij ali doktorat (1,5 %); med slednjimi ni nobenega moškega. Nihče od anketirancev nima dokončane le osnovne šole ali manj.

- Zaposlenost

Večina anketiranih oseb je delovno aktivnih. Največ jih je redno zaposlenih, in sicer za nedoločen čas (48,1 %), nekoliko manj je redno zaposlenih za določen čas (18,2 %), enak delež je nezaposlenih (11,3 %) ali opravljajo delo preko študentskega servisa (11,3 %), študentov je 9,4 %, najmanj pa je upokojenecv (2 %).

- Zakonski stan

Zakonski statusi anketiranih oseb so naslednji: med anketiranci jih 30 % živi z zunajzakonskim partnerjem/ko, 27,5 % je poročenih, 23,1 % je samskih, nekoliko manj je tistih, ki imajo stalnega partnerja, vendar z njim ne živijo (17,2 %), najmanj anketirancev pa je ločenih (1,5 %) ali ovdovelih (1 %).

- Zaposlenost partnerja/ke

Na to vprašanje je odgovorilo 156 anketirancev. Večina partnerjev anketiranih oseb je delovno aktivnih. Med njimi jih je največ zaposlenih (80,2 %), manj je študentov ali dijakov (11,6 %), nezaposlenih je 6,5 %, 2 % pa je upokojenecv.

- Kraj bivanja

Največ anketiranih oseb prebiva v večjem mestu (43,7 %), manj pa na podeželju (30 %) ali v manjšem kraju oziroma mestu (26,5 %).

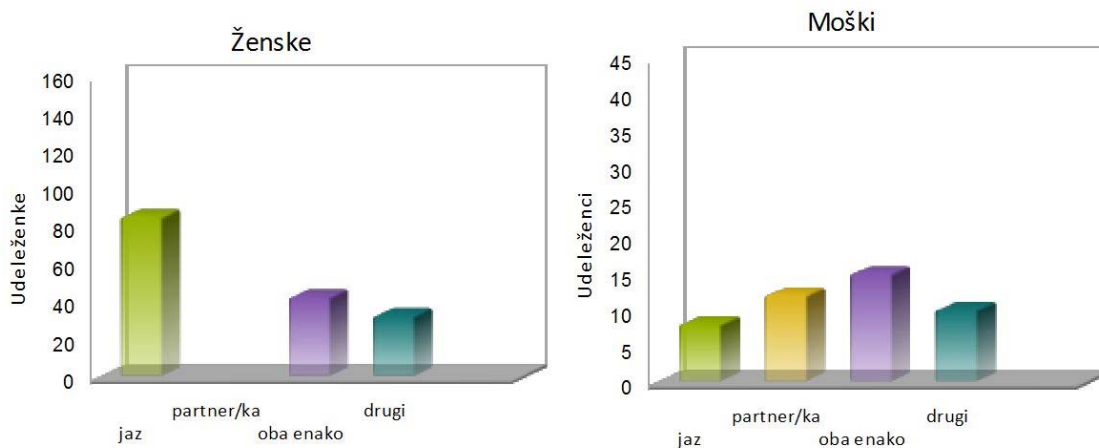
- Število članov gospodinjstva, v katerem živijo

Največ anketirancev živi v dvočlanskem gospodinjstvu (31,4 %), nekoliko manj jih živi v štiričlanskem gospodinjstvu (28 %), v tričlanskem gospodinjstvu jih živi 18,2 %, v pet- ali veččlanskem 15,7 %, le 6,9 % pa jih je v gospodinjstvu samih.

- Opravljanje neplačanega dela v družini (gospodinjska dela, skrb za otroke, starejše in bolne)

Na vprašanje je odgovorilo 159 žensk in 45 moških. Več kot polovica žensk pravi, da večino neplačanega dela opravijo same (53,5 %), nobena od anketiranih pa v tem primeru ni navedla partnerja. Moški v večini trdijo, da s partnerko opravita enako količino neplačanega dela (33,3 %), nekaj manj jih meni, da večino dela opravi partnerka ali drugi (starši, sestra, sostanovalci itd.). Med temi odgovori je bil najpogostejši odgovor „mama“, tako pri ženskah kot moških.

Graf 5.1: Opravljanje neplačanega dela v družini – ženske in moški

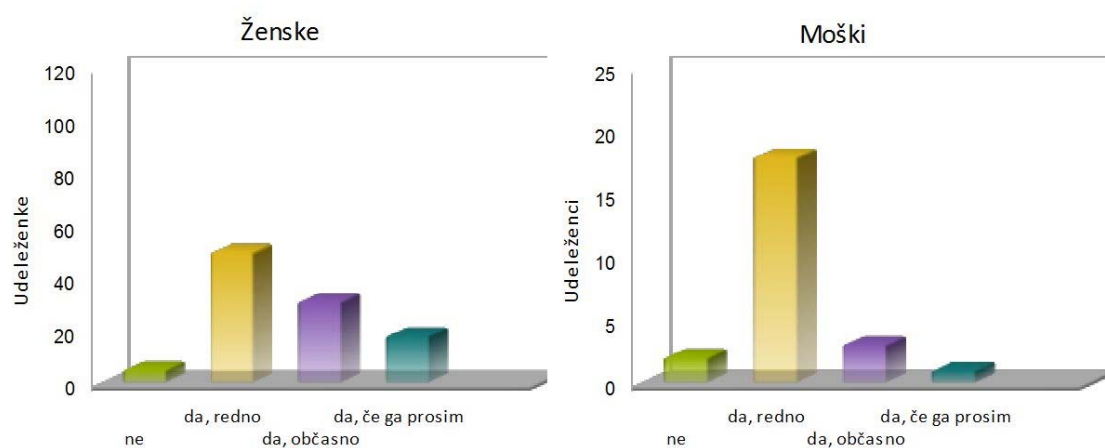

- Pomoč partnerja/ke pri neplačanem delu

Na vprašanje so odgovorile 104 ženske in le 24 moških. Skoraj polovica žensk pravi, da jim pri opravljanju neplačanega dela redno pomaga partner (48,1 %), 29,8 % žensk je

deležnih partnerjeve pomoči občasno, nekoliko manj žensk dobi pomoč le, če za njo prosijo, redke pa partnerjeve pomoči sploh ne dobijo. Večina moških je deležnih redne partnerkine pomoči (75,0 %), le nekaj zgolj občasne ali sploh ne.

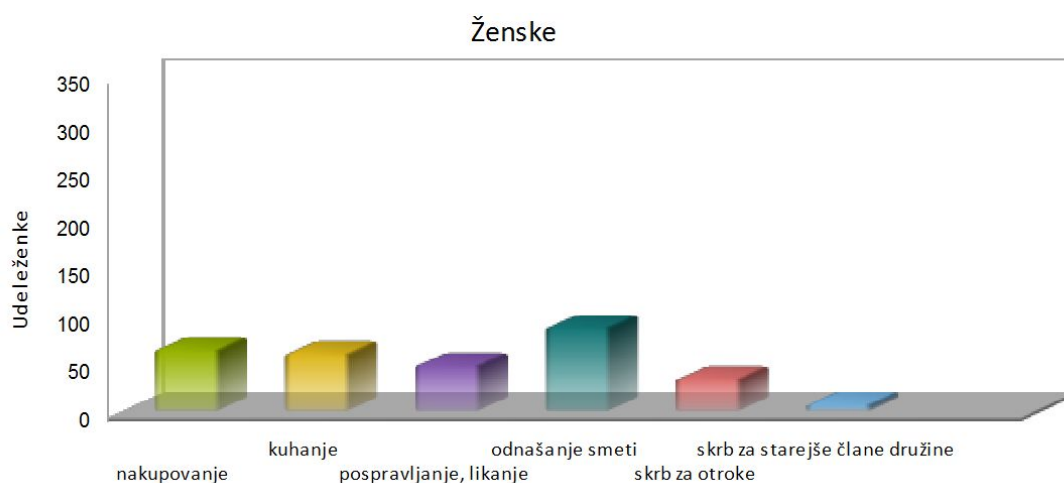
Graf 5.2: Pomoč partnerja/ke pri neplačanem delu – ženske in moški

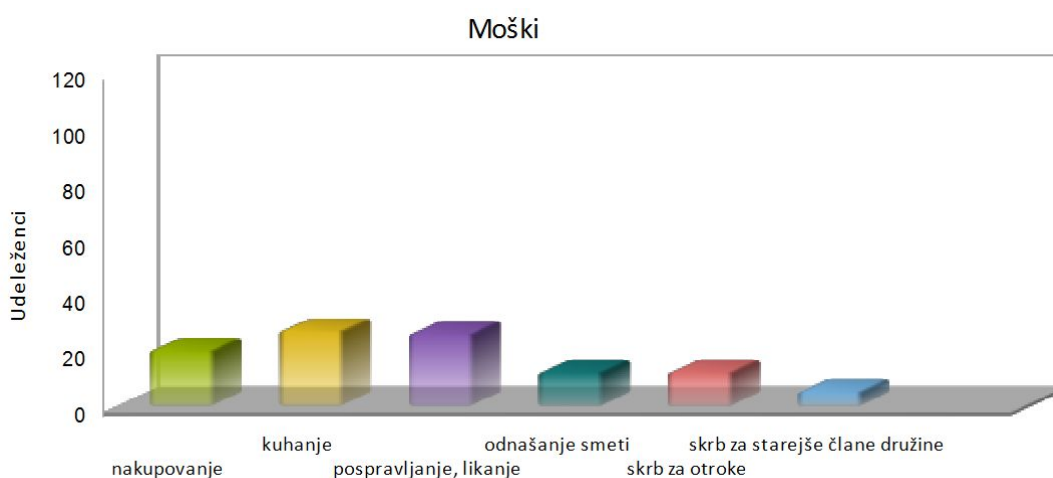
- Katera dela opravlja partner/ka

Pri tem vprašanju je bilo možnih več odgovorov, med katerimi je bil pri ženskah najpogostejši odnašanje smeti (29,2 %), nakupovanje (21,3 %) in kuhanje (19,9 %), najmanj pogost pa skrb za starejše člane družine (2,3 %). Pri moških sta bila najpogostejša odgovora kuhanje (26,5 %) in pospravljanje (25,5 %), najmanj pogost odgovor pa je bil prav tako skrb za starejše člane v družini (4,9 %).

Graf 5.3: Katera dela opravlja partner/ka – ženske

Graf 5.4: Katera dela opravlja partner/ka – moški

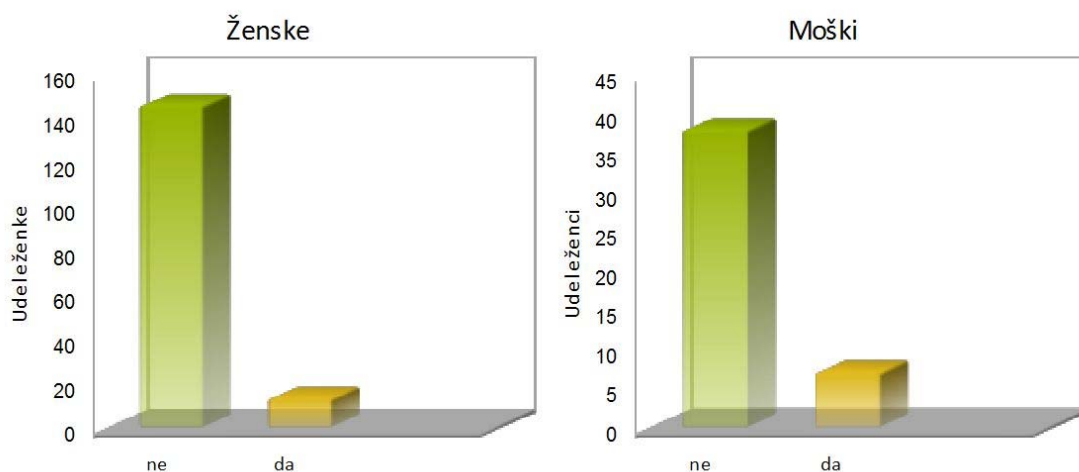

- Najeta pomoč

Večina moških in žensk si najete pomoči ni privoščila. Pomoč si je privoščilo le 8,2 % žensk in 15,6 % moških. Moški so najpogosteje navedli dela, kot so: čiščenje in gradbena oziroma adaptacijska dela, navedli pa so tudi pospravljanje in likanje. Ženske so si pomoč največkrat privoščile pri čiščenju in pospravljanju, med drugimi deli pa so navedle tudi adaptacijska dela, varstvo otrok in likanje. Pri obeh spolih se najpogosteje

pojavi odgovor „čistilni servis“.

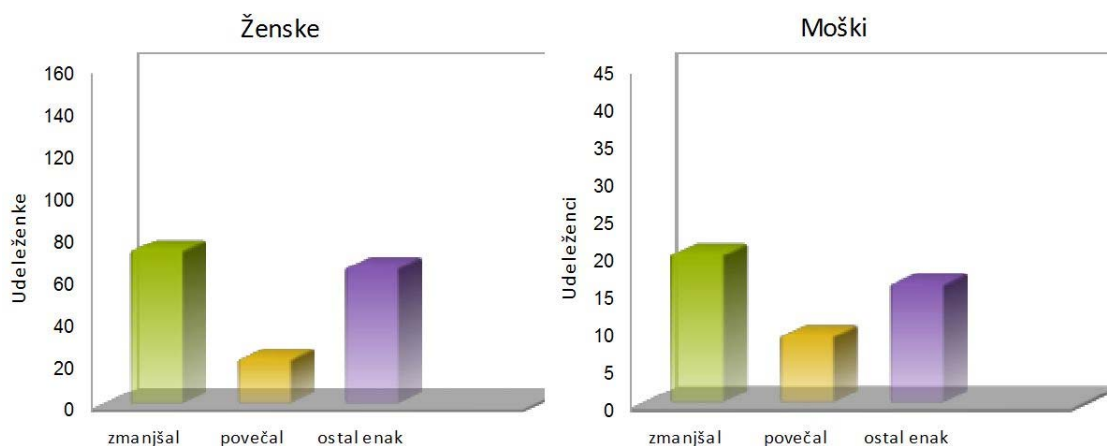
Graf 5.5: Najeta pomoč – ženske in moški

- Sprememba skupnega dohodka gospodinjstva v času krize

Na vprašanje o spremembi dohodka je odgovorilo 159 žensk in 45 moških. V večini gospodinjstev se je skupni dohodek v času krize zmanjšal ali ostal enak, pri nekaterih pa se je povečal. Med posamezniki, ki so prispevali k povečanju skupnega dohodka v gospodinjstvu, je nekoliko več moških.

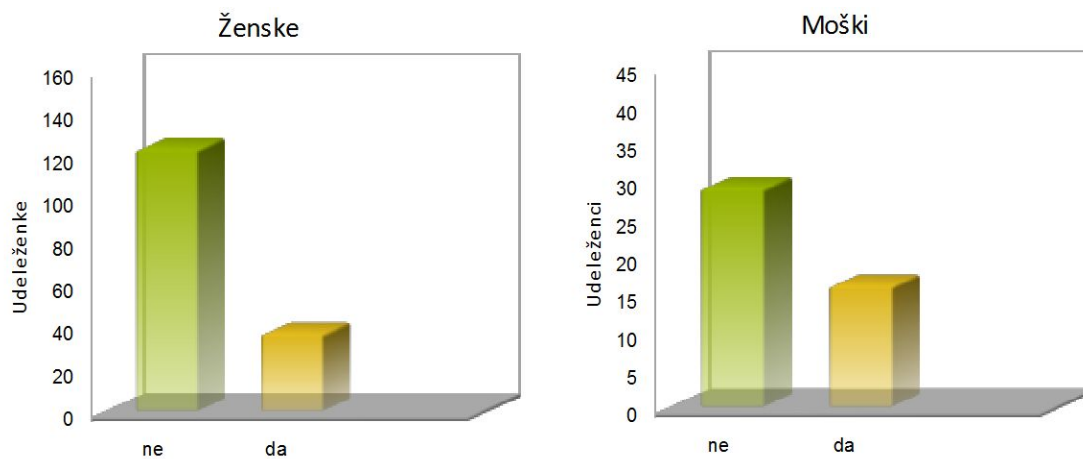
Graf 5.6: Sprememba skupnega dohodka gospodinjstva v času krize – ženske in moški

- Brezposelnost v zadnjih treh letih

Pri 25,5 % anketirancev je v zadnjih treh letih nekdo od članov gospodinjstva ostal brez službe, pri 74,6 % se to ni zgodilo. Med ženskami in moškimi je sicer večina odgovorila, da v njihovem gospodinjstvu ni nikogar, ki bi v času krize ostal brez službe, je pa med moškimi opaziti nekoliko več tistih, ki pravijo, da je v zadnjih treh letih nekdo iz njihovega gospodinjstva ostal brez službe.

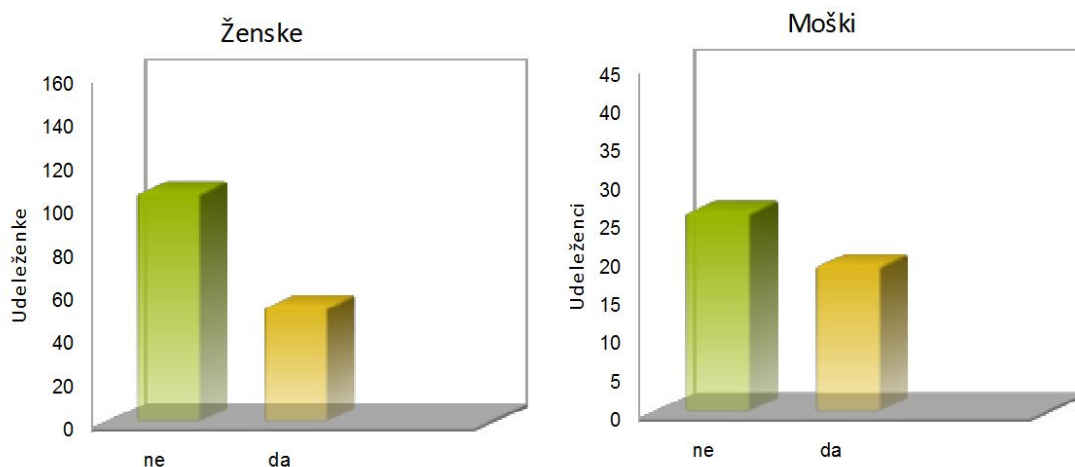
Graf 5.7: Brezposelnost v zadnjih treh letih – ženske in moški

- Opravljanje drugih del za povišanje dohodka

Večina oseb dodatnih del za povišanje dohodka ni opravljala. Med vsemi anketiranci je 35,3 % tistih, ki so bili zaradi krize prisiljeni opravljati druga dela, da bi se njihov dohodek povečal, 64,8 % pa dodatnih del ni bilo potrebno opravljati. Med anketiranci, ki so za povišanje dohodka opravljali dodatna dela, je opaziti nekoliko več moških.

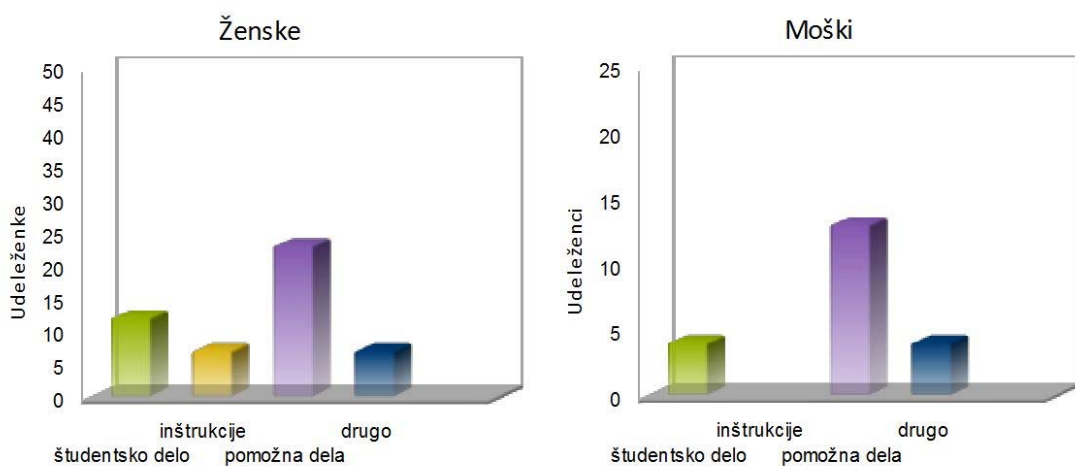
Graf 5.8: Opravljanje drugih del za povišanje dohodka – ženske in moški

- Dela, ki so jih anketiranci opravljali za povišanje dohodka

Največ anketirancev je za povišanje dohodka opravljal različna pomožna dela (52,8 %), 21,7 % jih je opravljal dela preko študentskega servisa, 16,3 % pa je navedlo druga dela. 9,5 % žensk je nudilo tudi inštrukcije. Ženske so med drugimi deli najpogosteje navedle prevajanje in strežbo, moški pa oblikovanje in svetovanje. Pri tem vprašanju je bilo možnih več odgovorov, nekaj anketirancev na to vprašanje sploh ni odgovorilo.

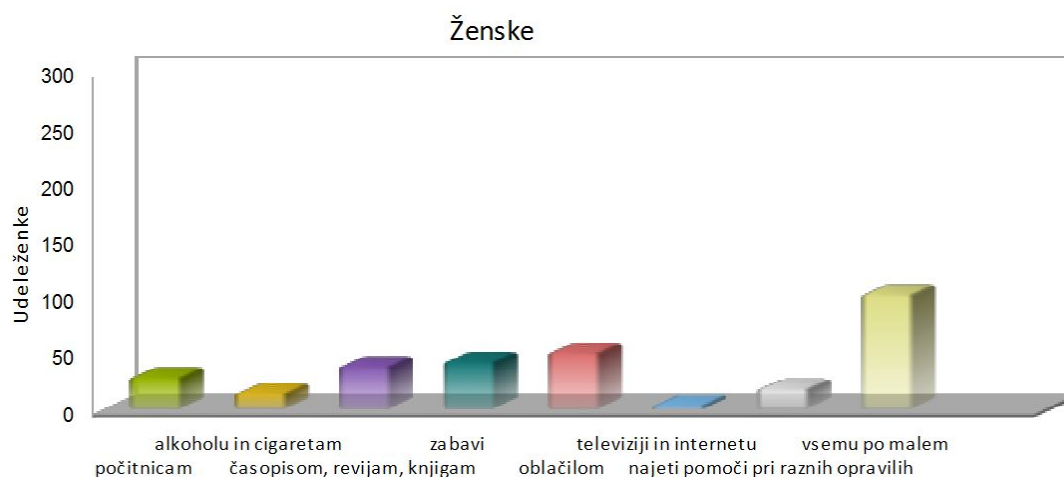
Graf 5.9: Dela, ki so jih anketiranci opravljali za povišanje dohodka – ženske in moški

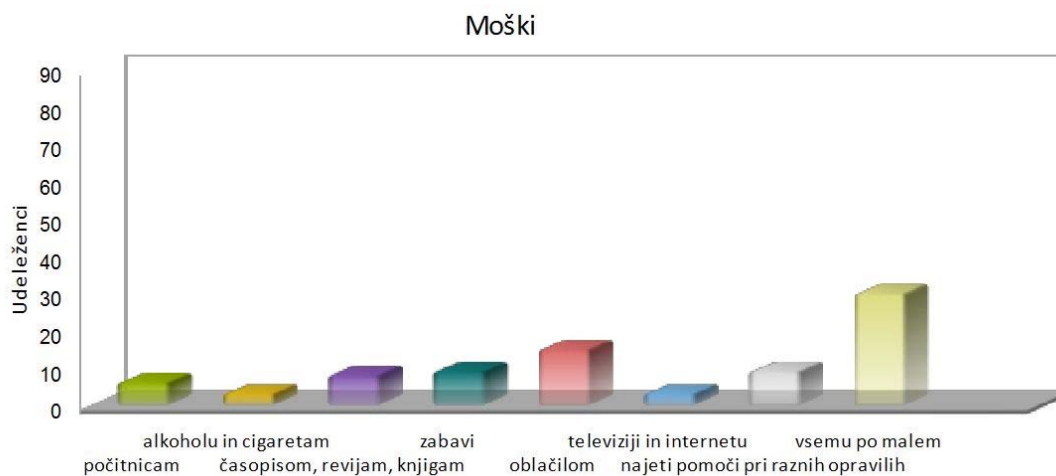
- Čemu so se odrekli za ohranitev standarda v času krize

Največ anketiranih oseb, tako moških kot žensk, se je za ohranitev standarda v času krize odreklo vsemu po malem, nekoliko manj oblačilom, zabavi, časopisom, revijam, knjigam, počitnicam, najeti pomoči pri raznih opravilih, alkoholu in cigaretam, najmanj anketirancev pa se je odreklo televiziji in internetu. Možnih je bilo več odgovorov.

Graf 5.10: Čemu so se odrekli za ohranitev standarda v času krize – ženske

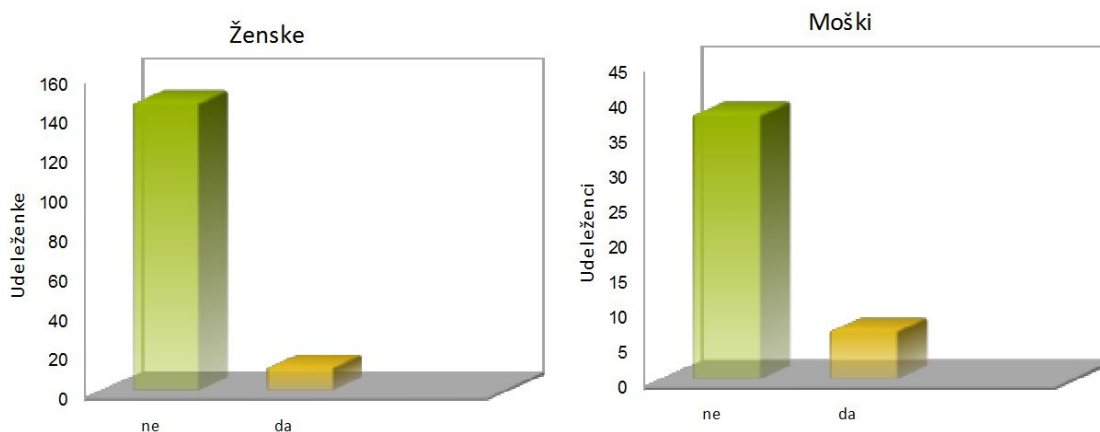
Graf 5.11: Čemu so se odrekli za ohranitev standarda v času krize – moški

- Opravljanje dodatnih domačih opravil v času krize

Večina (tako žensk kot moških) dodatnih domačih del v času krize ne opravlja. Med ženskami jih je za dodatna domača opravila poprijelo 7,6 %, med moškimi pa 15,6 %. Dela, ki jih dodatno opravljajo, so: pospravljanje, kuhanje, likanje, vrtnarjenje in skrb za druge (starejše ali bolne). Pri ženskah je bil najpogostejši odgovor „vrtnarjenje“, pri moških pa „kuhanje“ in „likanje“.

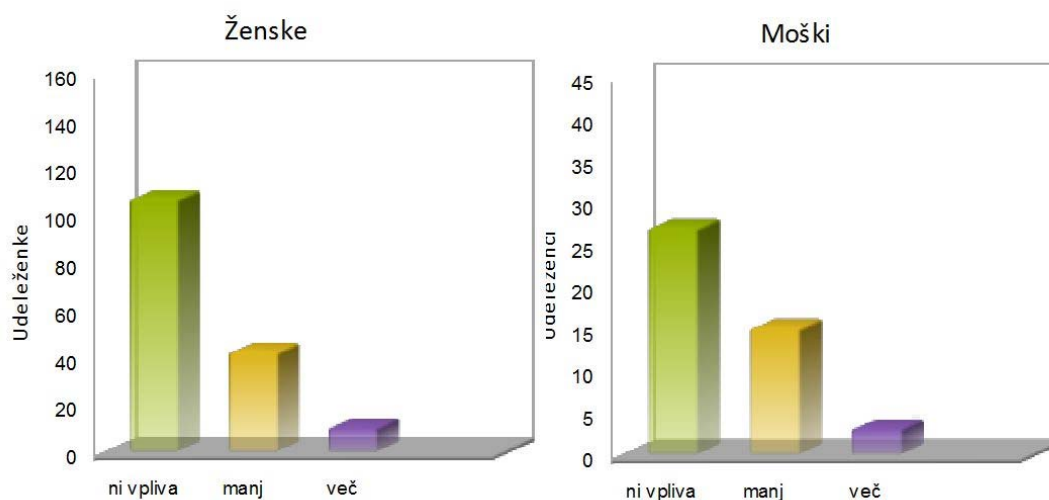
Graf 5.12: Opravljanje dodatnih domačih opravil v času krize – ženske in moški

- Vpliv krize na prosti čas

Pri največ anketirancih kriza ni vplivala na količino prostega časa (59,9 %), 33,9 % jih ima prostega časa manj, 6,4 % pa ima v primerjavi s časom izpred treh let prostega časa več. Pri ženskah je najpogostejši odgovor, da kriza ni vplivala na količino prostega časa, 26,4 % anketirank naj bi ga imelo manj, 6,3 % pa več. Tudi pri moških je najpogostejši odgovor, da kriza ni vplivala na količino prostega časa, 33,3 % anketirancev ga ima manj, 6,7 % pa več.

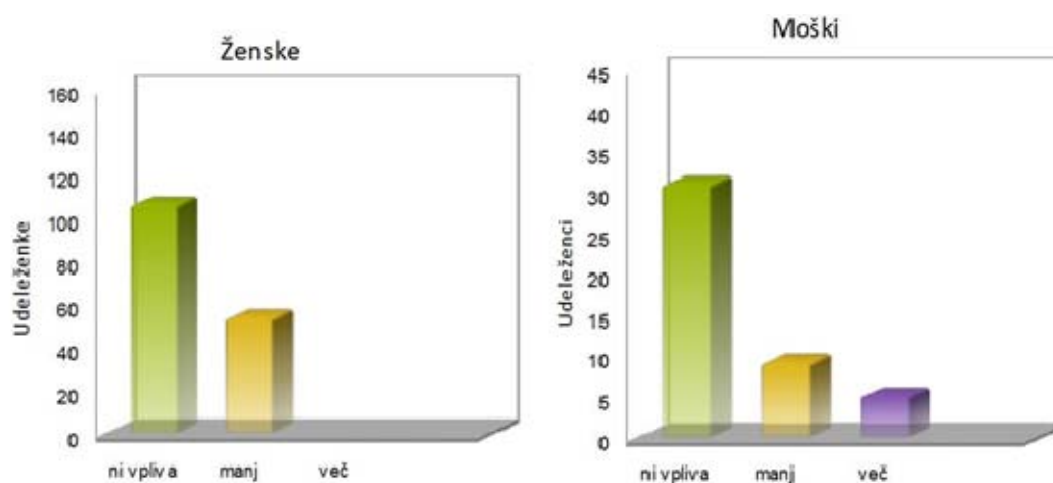
Graf 5.13: Vpliv krize na prosti čas – ženske in moški

- Vpliv krize na druženje s prijatelji

Večina anketirancev ne čuti vpliva krize na količino druženja s prijatelji (67,2 %), 30,4 % vseh anketirancev se v času krize druži manj, 2,5 % vseh oseb se druži s prijatelji več kot v času pred krizo, nihče pa druženja zaradi krize ni opustil. Pri ženskah je najpogostejši odgovor, da kriza ni vplivala na druženje s prijatelji, nobena pa ni odgovorila, da se v času krize s prijatelji druži več. Tudi pri moških je najpogostejši odgovor, da kriza nima vpliva na druženje s prijatelji, 11,1 % moških pa celo meni, da imajo časa za druženje več.

Graf 5.14: Vpliv krize na druženje s prijatelji – ženske in moški

- Običajni potek dneva

Zadnje vprašanje je bilo odprtega tipa in je anketirancem dopuščalo, da sami vpisujejo svoje odgovore. Na to vprašanje je odgovore podalo 46,6 % vseh anketiranih oseb, med njimi je bilo 77 žensk in 18 moških.

Odgovori so bili, ne glede na starost in spol, precej podobni, potek dneva pa so opisovali takole: med 6. in 8. uro večina moških in žensk vstaja iz postelje in odhaja v službo, nekateri v šolo ali na fakulteto. Med 8. in 17. uro je večina ljudi na delu. Med 17. in 18. uro ženske v večini pripravljajo kosilo, opravljajo domača opravila ali odidejo po nakupih, moški pa v tem času v večini navajajo delo in kosilo. Med 18. in 20. uro ženske v večini čas posvečajo domačim opravilom, družini in hobijem, moški pa hobijem in športu, nekateri tudi domačim opravilom. Med 20. in 22. uro ženske namenjajo svoj čas družini, hobijem, počitku pa tudi druženju s prijatelji, moški pa v večini navajajo druženje s prijatelji in družino, gledanje televizije in preživljanje časa ob internetu. Večina moških in žensk se odpravlja v posteljo med 22. in 24 uro.

5.4 Diskusija

Rezultati analize so pokazali, da več kot polovica žensk meni, da večino neplačanega dela opravijo same in da jim pri tem redno pomaga partner, pri čemer moški v večini trdijo, da s partnerko opravita enako količino neplačanega dela. Večina moških in žensk si sicer najete pomoči ni privoščila, tisti, ki so si jo, pa so najpogosteje navedli pomoč pri čiščenju. Podobne rezultate je pokazala tudi raziskava, ki jo je Center za javnomnenjske raziskave na FDV-ju izvedel marca 2009, in sicer s telefonsko anketo na statistično reprezentativnem vzorcu 2677 gospodinjstev. V anketi so raziskovali odnos gospodinjstev do plačane pomoči na domu in spraševali, ali sploh uporabljajo tovrstno pomoč. Izkazalo se je, da kar 65 % anketiranih gospodinjstev ni naklonjenih zadovoljevanju skrbstvenih potreb s plačano pomočjo na domu in za to raje poskrbijo sami. V letu 2009 je te storitve uporabljalo 5 % gospodinjstev, od tega kar 81 % za čiščenje, 10 % za varstvo otrok in 23 % za oskrbo starejših (Hrženjak 2010, 162).

Skozi raziskavo sem ugotovila tudi to, da se je večini gospodinjstev skupni dohodek v času krize zmanjšal ali ostal enak, je pa med moškimi nekoliko več tistih, ki se jim je dohodek celo povečal. Za ohranitev standarda so se tako moški kot ženske odrekli vsemu po malem, dodatnih del za povišanje dohodka pa večina ni opravljala, kljub poslabšanju finančnega stanja. Prav tako niso opravljali dodatnih domačih del, s čimer lahko zavržem predvidevanje iz uvoda, da gospodarska kriza vpliva na povečanje neplačanega dela v Sloveniji, čeprav naj bi po mnenju nekaterih avtorjev ženske obstoječe domače naloge postale obsežnejše in bolj obremenjujoče. Pri večini žensk in moških se količina prostega časa vseeno ni spremenila, prav tako se v času krize ni spremenila količina druženja s prijatelji.

6 ZAKLJUČEK

Kljub temu, da se ljudje zavedamo, da „moške“ in „ženske“ obveznosti niso več tako ozko usmerjene kot včasih, in se nam na prvi pogled zdi, da živimo v družbi, kjer so spolne razlike presežene, vključevanje moških v neplačano delo še vedno napreduje zelo počasi.

Glede na mojo raziskavo, ki jo zaradi premajhnega vzorca anketirancev sicer ne moremo posplošiti na celotno populacijo, lahko povem, da pri nas še vedno prevladuje tradicionalna delitev dela, saj večino neplačanega dela, kljub zaposlenosti za polni delovni čas, še vedno opravijo ženske. Nekateri pisci sicer menijo, ugotavlja Bohova, da naraščanje števila gospodinjskih pripomočkov zmanjšuje obseg gospodinjskega dela, sodobna gospodinjska oprema v veliki meri res olajša težko fizično delo, a časovni prihranek pri gospodinjskih opravilih je komaj zaznaven. Tega ni kriva tehnologija, temveč naše vedno večje zahteve in vedno višja merila (Boh 1986, 70).

Eno ključnih vprašanj v pričujočem delu pa ni bila porazdelitev dela med spoloma, temveč vpliv gospodarske krize oziroma materialnega položaja na neplačano delo. Namen opravljene anketne raziskave tudi ni bil zagotovo ovreči ali potrditi dane hipoteze, temveč dobiti globlji vpogled v situacijo na Slovenskem.

Skozi raziskavo sem ugotovila, da se je večini gospodinjstev skupni dohodek v času krize zmanjšal ali ostal enak, vendar pa za ohranitev standarda večini ni bilo potrebno opravljati dodatnih del, s katerimi bi povišali dohodek gospodinjstva, so se pa tako moški kot ženske odrekli „vsemu po malem“, torej zmanjšali obseg potrošnje. Večina anketirancev, tako moških kot žensk, tudi pravi, da jim dodatnih domačih del v času krize ni potrebno opravljati, čeprav naj bi po mnenju nekaterih avtorjev obstoječe domače naloge, predvsem za ženske, postale obsežnejše in bolj obremenjujoče. Na podlagi pridobljenih rezultatov torej lahko zaključim, da gospodarska kriza ne vpliva na povečanje neplačanega dela.

Dokler je bila gospodarska rast trajna in visoka, neplačanemu delu nismo posvečali prav posebne pozornosti. Danes ima gospodinjsko delo še vedno nizek socialni status in prvi korak k spremembi tega je zagotovo odprava stereotipov o ženskih in moških vlogah. Poleg tega bi bilo potrebno gospodinjsko delo ovrednotiti, s čimer bi se spremenil tudi odnos do tega dela nasploh. Tudi spremembe na tehnološkem področju bodo pripomogle k zmanjšanju gospodinjskega dela, zagotovo pa ga ne bodo odpravile, saj so kljub napredku naše zahteve in merila vedno višja.

Uvajanje sprememb in ukrepi so nujni za boljšo prihodnost naše države, vendar pa zakonodaja sama ni dovolj. Potrebne so tudi spremembe v zavesti ljudi samih. Menim, da je zaradi kriznih razmer v prihodnosti še največ problemov pričakovati v usklajevanju zahtev in potreb med delodajalci in delojemalci, razmere pa so zaostrene še s strani vlade, ki poskuša z nesorazmernimi varčevalnimi ukrepi najti pot iz krize.

7 LITERATURA

1. Arh, Geni. 2009. 3. *Strateška konferenca o trgovini: Izzivi in priložnosti razvoja trgovine v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.tzslo.si/pic/pdf/3-konferenca/Geni_Arh.pdf (14. oktober 2009).
2. Berco, Zvezdana. 2011. *Bo kriza priložnost za ženske?* Dostopno prek: <http://www.bonbon.si/default.asp?kaj=1&id=5454764> (6. avgust 2012).
3. Boh, Katja. 1986. *Delitev dela v družini ali kdo kaj dela? Demokratična družina – kaj je to?* Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
4. Council of Europe. 2010. *Women and the economic and financial crisis*. Doc. 12195. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12195.htm> (8. april 2010).
5. Društvo za marketing Slovenije. 2012. *Trženjski monitor DMS – pomlad 2012*. 2012. Dostopno prek: <http://www.dmslo.si/media/trzenjski.monitor.dms.april.2012.-.porocilo.pdf> (12. april 2012).
6. Evropska komisija. 2012. *Napredek v enakosti spolov vodi h gospodarski rasti*. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/12/371&format=HTML&aged=0&language=SL&guiLanguage=en> (16. april 2012).
7. Floro S., Maria, Annika Tornqvist in Emcet Oktay Tas. 2009. *The Impact of the economic crisis on Women's economic empowerment*. Swedish International Development Agency. Dostopno prek: <http://www.leadership.american.edu/cas/economics/pdf/upload/2009-26.pdf> (6. avgust 2012).
8. Hakim, Catherine. 2000. *Work-lifestyle choices in the 21st century: preference theory*. Oxford: Oxford University Press.

9. Hazl, Vanja ur. 2002. *Smo Slovenke na trgu delovne sile enakopravne? Analiza položaja žensk na trgu delovne sile v Sloveniji*. Ljubljana: Pospeševalni center za malo gospodarstvo.
10. Hochschild, A. Russell. 2003. *The Second Shift*. New York: The Penguin Books.
11. Hrženjak, Majda. 2007. *Nevidno delo – 1. izd.* Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije (Zbirka Politike).
12. --- 2010. (Neformalno) skrbstveno delo in družbene neenakosti. *Teorija in praksa* 47 (1): 156–171.
13. --- in Barbara Žaucer Šefman. 2007. Rezervirano za premožnejše. *Dnevnik*, 17. marec. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/234663 (17. marec 2007).
14. Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and Postmodernization*. New Jersey: Princeton University Press.
15. Ivelja, Ranka. 2010. Matere skrbijo za otroke, očetje (le) pomagajo. *Dnevnik*, 22. november. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042404687 (22. november 2010).
16. Kanjuc-Mrčela, Aleksandra. 1995. *Poklicne vloge ženske – položaj žensk v sferi 'plačanega' dela*. Ljubljana: Zbornik študij.
17. --- 2009. *National Expert Assessment of the Gender Perspective in The National Reform Programme for Employment for Slovenia*. Ljubljana: FDV.
18. --- in Nevenka Černigoj Sadar. 2004. *Raziskava Starši med delom in družino*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
19. --- 2007. *Delo in družina: s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*.

Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

20. Marn, Neva in Vahida Dedič. 2005. *Položaj žensk na področju dela, Položaj žensk na vodilnih mestih in težave pri napredovanju*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS in projekt EQUAL.
21. Milovanovič, Tanja. 2005. Spolna vloga in otrokovo zaznavanje ter presojanje različnih tipov televizijskih oglasov za otroke. *Psihološka obzorja* 14 (3): 125–140.
22. Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba/*cf (Lila zbirka).
23. Rener, Tanja. 2000. O delu iz ljubezni. V *Gospodinja*, Ann Oakley, 279–298. Ljubljana: Založba/*cf (Lila zbirka).
24. Rus, Veljko in Niko Toš. 2005. *Vrednote Slovencev in Evropejcev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV, CJMMK.
25. Sadar, Č. Nevenka. 1991. *Moški in ženske v prostem času*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
26. Siol.net. 2012. *V času krize je na ženskih ramenih večji del bremen*. Dostopno prek: http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/03/jogan_in_repe.aspx (8. marec 2012).
27. *Sistem pomoči na domu*. Dostopno prek: <http://sipa.mirovni-institut.si/slo/index.html> (15. junij 2006).
28. Statistični urad Republike Slovenije. 2011. *Usklajevanje družinskega in poklicnega življenja, Slovenija, 2. četrtletje 2010 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3821 (31. marec 2011).
29. --- 2012a. *Dan žensk 2012*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4548 (6. marec 2012).

30. --- 2012b. *Aktivno prebivalstvo, Slovenija, marec 2012 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4697 (16. maj 2012).
31. Svetlik, Ivo, Drago Kos, Katja Boh in Zdravko Zrimšek. 1988. *Neformalno delo*. Ljubljana: Delavska enotnost.
32. Štiblar, Franjo. 2008. *Svetovna kriza in Slovenci: Kako jo preživeti?* Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
33. Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče (Zbirka: Sodobna družba).
34. *Urad za enake možnosti*. Dostopno prek: <http://www.uem.gov.si/> (17. marec 2012).
35. Zorko, Andraž. 2009. 3. *Strateška konferenca o trgovini: Trženjski monitor*. Dostopno prek: http://www.tzslo.si/pic/pdf/3-konferenca/Andraz_Zorko.pdf (14. oktober 2009).

PRILOGA A: Anketni vprašalnik o vplivu krize na neplačano delo (gospodinjsko delo, skrb za otroke in starejše)

1. Starost:

- 16–25 let
- 26–35 let
- 36–45 let
- 46–55 let
- nad 56 let

2. Spol:

- moški
- ženski

3. Stopnja končane izobrazbe:

- osnovna šola ali manj
- srednja ali poklicna šola
- visoka šola ali fakulteta
- magisterij ali doktorat

4. Zaposlenost:

- preko študentskega servisa
- redno zaposlen/a za določen čas
- redno zaposlen/a za nedoločen čas
- študent/ka
- upokojenec/ka
- nisem zaposlen/a

5. Zakonski stan:

- poročen/a
- živim z izvenzakonskim partnerjem/ko
- imam trajnega partnerja/ko, s katerim/katero ne živim
- samski/a
- ločen/a
- ovdovel/a

6. Zaposlenost partnerja/ke:

- zaposlen/a
- nezaposlen/a
- upokojenec/ka
- dijak/inja ali študent/ka

7. Kraj bivanja:

- podeželje
- manjši kraj ali manjše mesto
- večje mesto

8. Živim:

- sam/a
- v dvočlanskem gospodinjstvu
- v tričlanskem gospodinjstvu
- v štiričlanskem gospodinjstvu
- v pet- ali veččlanskem gospodinjstvu

9. Ali je kdo od članov vašega gospodinjstva v zadnjih treh letih ostal brez službe?

- da
- ne

10. Ali ste zaradi krize za povečanje dohodka prisiljeni opravljati še katera druga

dela?

- da
- ne

Če ste odgovorili z „da“, katera?

- delo preko študentskega servisa
- dajanje inštrukcij
- razna pomožna dela
- drugo (navedite): _____

11. Kriza je vplivala na to, da imam prostega časa v primerjavi s časom izpred treh let:

- manj
- več
- kriza ni vplivala na količino prostega časa

12. Kriza je vplivala na to, da se s prijatelji družim:

- manj
- več
- se ne družim
- kriza ni vplivala na druženje

13. Kdo opravlja večino neplačanega dela v družini (gospodinjska dela, skrb za otroke, starejše in bolne)?

- jaz
- partner/ka
- oba enako
- kdo drug – navedite: _____

14. Če vi opravljate večino neplačanega dela doma, ali vam partner pri tem

pomaga?

- ne
- da, redno
- da, občasno
- da, če ga prosim

15. Kakšna dela opravlja?

- nakupovanje
- kuhanje
- pospravljanje, likanje
- odnašanje smeti
- skrb za otroke
- skrb za starejše člane družine

16. Vaš skupni dohodek gospodinjstva se je med krizo (tj. v zadnjih treh letih):

- zmanjšal
- povečal
- ostal enak

17. Čemu ste se odrekli za ohranitev standarda v času krize?

- počitnicam
- alkoholu in cigaretam
- časopisom, revijam, knjigam
- zabavi
- oblačilom
- televiziji in internetu
- najeti pomoči pri raznih opravilih
- vsemu po malem

18. Ste si kdaj privoščili najeto pomoč?

- ne
- da – navedite, kakšno: _____

19. Opravljate sedaj (v času krize) še dodatna domača opravila?

- ne
- da – navedite, katera: _____

20. Kako običajno poteka vaš dan (navedite dnevni urnik):